UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta
Ústav pedagogiky a sociálních studií

VI. ročník – kombinované studium
obor: pedagogika – sociální práce

Romana Závodská

DÍTĚ V PĚSTOUNSKÉ PÉČI A JEHO BIOLOGICKÁ RODINA V MORAVSKOSLEZSKÉM KRAJI

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí práce: Mgr. Dagmar Pitnerová, PhD.

OLOMOUC 2011

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jen prameny uvedené v seznamu odborné a použité literatury.

V Ostravě, dne 30. března 2011

Děkuji Mgr. Dagmar Pitnerové, PhD. za vstřícnost, ochotu a odborné vedení mé diplomové práce. Rovněž děkuji všem odborným pracovníkům za ochotu a vstřícnost, a to psycholožce Mgr. Barboře Szpernolové za uskutečnění rozhovoru, sociálním pracovnicím jednotlivých úřadů Moravskoslezského kraje za oslovení pěstounů k vyplnění dotazníků a sociálním pracovnicím Magistrátu města Ostravy za přístup ke spisové dokumentaci.

V Ostravě, dne 30. března 2011

OBSAH

	strana
Úvod	5
1 Odborná terminologie	**8**
2 Dítě v ohrožení	**10**
2.1 Příčiny umístění dítěte do ústavní výchovy a náhradní rodinné péče	15
2.2 Osvojení, pěstounská péče a pěstounská péče na přechodnou dobu	16
2.3 Vývoj a výchova dítěte v pěstounské péči	23
3 Zprostředkování náhradní rodinné péče	**30**
3.1 Odborné posouzení žadatelů o náhradní rodinnou péči	31
3.2 Motivace žadatelů	33
3.3 Příprava žadatelů k přijetí dítěte do rodiny	35
4 Dítě vyrůstající v pěstounské péči a význam biologické rodiny v životě dítěte	**38**
4.1 Kontakty biologické rodiny s dítětem	38
4.2 Náročná role pěstounů v přijetí existence biologické rodiny, budování identity dítěte	44
4.3 Odborná pomoc a sociální služby v problematice náhradní rodinné péče v rámci Moravskoslezského kraje	48
5 Výzkumná část	**51**
5.1 Stanovení cílů a výzkumné předpoklady	51
5.2 Cílové skupiny, metodologie a organizace výzkumného šetření	52
5.3 Vlastní výzkum	56
5.4 Interpretace výsledků	69
5.5 Výzkumný závěr	73
Závěr	**80**
Seznam odborné literatury a zdrojů	
Přílohy	

ÚVOD

„Šťastný je ten, kdo našel štěstí v rodině.“

„Rodina je jednou z nevyhnutelných podmínek štěstí.“

Lev Nikolajevič Tolstoj

Obrázek č. 1 Centrum psychologické pomoci na pomoc dětem [1]

Diplomovou práci s názvem **„Dítě v pěstounské péči a jeho biologická rodina v Moravskoslezském kraji“** jsem zvolila jak pro společenskou aktuálnost tohoto tématu tak proto, že mne problematika náhradní rodinné péče zajímá. Pracuji jako sociální pracovnice na oddělení sociálně-právní ochrany dětí, kde se setkávám s mnoha problémovými rodinami. Některé z nich selhávají v péči o děti natolik, že dochází k jejich umístění do dětského domova. Pokud se z různých důvodů nemůže dítě vrátit zpět do své biologické rodiny, pak náhradní rodinná péče poskytuje dítěti šanci vyrůstat v rodinném prostředí, nikoli prostředí ústavu.

[1] CPP (zdroj: http://sdeleni.idnes.cz/centrum-psychologicke-pomoci-na-pomoc-detem-fz9-/ona_sdeleni.asp?c=A101116_140338_ona_sdeleni_ahr)

Každý máme právo vyrůstat v rodině, nejlépe rodině vlastní, biologické, v atmosféře jistoty, bezpečí, kde panují dobré mezilidské vztahy, kde jsou naše potřeby uspokojovány. Bohužel ne každé dítě má to štěstí vyrůstat ve své rodině, která náležitě uspokojuje jeho potřeby, kde je přijímáno s láskou.

Hlavním cílem diplomové práce je poskytnout ucelené informace o náhradní rodinné péči, zejména pěstounské péči a vyzdvihnout význam biologické rodiny v životě dítěte svěřeného do pěstounské péče a jeho práva na kontakt s biologickou rodinou.

Byly vytyčeny dílčí cíle:

- poskytnout informace o realizaci kontaktů dítěte s biologickou rodinou,
- seznámit s nároky kladenými na osobnostní předpoklady pěstounů při výchově dítěte, v přijetí identity náhradního rodiče, v budování identity dítěte a přijetí jeho biologické rodiny jako jeho součásti.

V teoretické části diplomové práce vysvětlujeme v úvodní kapitole odborné pojmy zmiňované v diplomové práci. V další kapitole se zaměřujeme zejména na problematiku ohroženého dítěte, na postupy státu zajišťující ochranu dítěte vyplývající z právních předpisů. Zdůrazňujeme právo dítěte vyrůstat v prostředí biologické rodiny, příp. rodiny náhradní, s čímž souvisí pojmy resilience a sanace rodiny, které podrobně popisujeme. Stručně uvádíme příčiny umístění dítěte do ústavní výchovy a náhradní rodinné péče, poskytujeme podrobný přehled o formách náhradní rodinné péče, a to osvojení, pěstounské péči a pěstounské péči na přechodnou dobu. Dále vyzdvihujeme práva dítěte a biologických rodičů, zejména právo na vzájemný kontakt při výchově dítěte v pěstounské péči. Pozornost věnujeme také vývoji a výchově dítěte svěřeného do pěstounské péče.

V další kapitole popisujeme proces zprostředkování náhradní rodinné péče, včetně odborného posouzení a přípravy žadatelů k přijetí dítěte do rodiny. Pozornost věnujeme rozdílné motivaci žadatelů o osvojení a žadatelů o pěstounskou péči.

Ve stěžejní kapitole diplomové práce zdůrazňujeme význam rodiny v životě dítěte, kdy uvádíme různá pojetí rodiny a domova, výčet základních psychologických potřeb, jejichž uspokojení ze strany rodiny je pro zdravý vývoj dítěte velmi důležité. Zaměřujeme se na realizaci kontaktů dítěte s biologickou

rodinou, přičemž uvádíme skutečnosti ovlivňující průběh kontaktů a vyzdvihujeme důležitou roli odborníků na problematiku náhradní rodinné péče při realizaci kontaktů. Přibližujeme problematiku identity náhradních rodičů, jejich náročnou roli v budování zdravé identity přijatého dítěte související s jejich přijetím existence biologických rodičů v životě dítěte. V závěru kapitoly poskytujeme informace o odborných službách a pomoci v problematice náhradní rodinné péče v rámci Moravskoslezského kraje.

Ve výzkumné části diplomové práce se zaměřujeme na výzkumné šetření, jehož hlavním cílem je **zjistit, jaký vliv mají kontakty dítěte s jeho biologickou rodinou na jeho vývoj.** Dílčí cíle mají zjistit, jak kontakty ovlivňují osobnost a chování dítěte, co se děje s dítětem, když se kontakty neuskutečňují a jaký postoj zaujímají pěstouni ke kontaktům a biologickým rodičům dítěte. Při výzkumném šetření používáme metodu dotazníkového šetření, rozhovoru a kazuistik.

1 ODBORNÁ TERMINOLOGIE

anamnéza – shromažďování, třídění, zpracování údajů o vývoji a současném stavu klienta [2]

citová deprivace – strádání, neuspokojení potřeby lásky a jistoty [3]

diagnostika – činnost zjišťující diagnózu [4]

dotazník – metoda hromadného získávání údajů formou písemných otázek, člení se dle forem otázek a účelu [5]

dysfunkční – porušený, narušený [6]

heredita – dědičnost [7]

identita – totožnost, prožívání a uvědomování si sebe sama, své jedinečnosti a odlišnosti od ostatních [8]

kazuistika – případová studie – případová dokumentace – záznam o vedení případu, může obsahovat anamnézu [9]

lehká mozková dysfunkce – psychomotorické, mentální a volní poruchy, způsobeny drobným poškozením mozku, nejčastější poruchou je hyperaktivita, poruchy pozornosti a učení [10]

náhradní rodinná péče – forma náhradní výchovné péče, konkrétně osvojení, pěstounská péče, poručenství, péče jiné fyzické osoby než rodičů (zpravidla prarodičů, jiných příbuzných) [11]

náhradní výchovná péče – náhrada rodiny u dětí, jejichž rodinné zázemí je nefunkční [12]

nefrolog – nefrologie – medicínské odvětví zabývající se diagnózou a léčbou ledvin, transplantací ledvin, dialýzou [13]

---

[2] MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce.* 1. vyd. Praha : Portál, 2003, s. 27.
[3] HARTL, P., HARTLOVÁ, A. *Psychologický slovník.* Praha : Portál, 2000, s. 107.
[4] Tamtéž, s. 111.
[5] Tamtéž, s. 121.
[6] Tamtéž, s. 127 – 128.
[7] Tamtéž, s. 186.
[8] Tamtéž, s. 221.
[9] MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce.* 1. vyd. Praha : Portál, 2003, s. 170.
[10] HARTL, P., HARTLOVÁ, A. *Psychologický slovník.* Praha : Portál, 2000, s. 127.
[11] MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce.* 1. vyd. Praha : Portál, 2003, s. 115.
[12] Tamtéž, s. 115.
[13] Wikipedie, otevřená encyklopedie [on line]. [cit. 18. března 2011]. Dostupné na World Wide Web www.cs.wikipedia.org. Přístupné na < http://cs.wikipedia.org/wiki/Nefrologie>.

nezletilý – dítě – osoba mladší 18 let, má způsobilost mít práva a povinnosti narozením [14]

pozorování – psychologická metoda, sleduje chování jedinců [15]

prognóza – předpověď, odhad budoucího vývoje situace společenské, ekonomické aj. [16]

rozhovor – základní technika práce v sociální práci, poradenství, psychologii [17]

sociální diagnóza – zjišťování příčin sociálního problému pro sociální terapii, zhodnocení situace klienta [18]

sociálně-právní ochrana dětí – ochrana práva dítěte na zdravý vývoj, řádnou výchovu, ochrana zájmů i majetkových a zájmů rodiny [19] S tímto pojmem souvisí činnost sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

speciální pedagog – speciální pedagogika – věda zabývající se speciální výchovou, výukou zdravotně postižených osob [20]

substituující – substituční – náhradní [21]

ústavní péče (výchova) – forma náhradní výchovné péče, uskutečňovaná např. v kojeneckých ústavech, dětských domovech, diagnostických a výchovných ústavech [22]

[14] MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce.* 1. vyd. Praha : Portál, 2003, s. 53.
[15] HARTL, P., HARTLOVÁ, A. *Psychologický slovník.* Praha : Portál, 2000, s. 446.
[16] Tamtéž, s. 455.
[17] MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce.* 1. vyd. Praha : Portál, 2003, s. 192.
[18]Tamtéž, s. 49.
[19] Tamtéž, s. 206.
[20] HARTL, P., HARTLOVÁ, A. *Psychologický slovník.* Praha : Portál, 2000, s. 403.
[21] Tamtéž, s. 575.
[22] MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce.* 1. vyd. Praha : Portál, 2003, s. 115.

2 DÍTĚ V OHROŽENÍ

V této kapitole se zaměříme na vymezení pojmu dítě, na právo dítěte na ochranu ze strany státu a právo na rodinné prostředí dle Úmluvy o právech dítěte (dále jen „úmluva“) a v kontextu se zákonem o sociálně-právní ochrany dětí, na který se vztahuje činnost orgánu sociálně-právní ochrany dětí, jež je povinen se zaměřovat na tzv. ohrožené děti.

„Dítětem *se rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve. Každé dítě je registrováno ihned po svém narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud to je možné,* ***právo znát své rodiče a právo na jejich péči.“*** [23]

V úmluvě se zdůrazňuje, že *„rodina je základní jednotkou společnosti, která má být respektována, je přirozeným prostředím pro rozvoj jejich členů, zejména dětí. Z těchto důvodů má stát poskytovat potřebnou ochranu a pomoc rodině k plnění své společenské úlohy. Zdůrazněno je tak* ***právo dítěte vyrůstat v rodinném prostředí*** *s atmosférou štěstí, lásky a porozumění. Je potřeba poskytnout dítěti pro jeho tělesnou a duševní nezralost také péči a právní ochranu před a po narození.“* [24]

Považujeme za nezbytné zdůraznit v souvislosti s tématem této práce zaměřené na kontakty dítěte s biologickou rodinou, že dle úmluvy *„má dítě právo žít s oběma rodiči a udržovat s nimi styk, pokud to není v rozporu s jeho zájmy.“* [25]

V souvislosti se zajištěním náhradní výchovné péče, tj. ústavní péče nebo náhradní rodinné péče, se v úmluvě uvádí, že *„dítě dočasně nebo trvale zbavené svého rodinného prostředí nebo dítě, které ve svém vlastním zájmu nemůže být ponecháno v tomto prostředí,* ***má právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem.*** *Stát zabezpečí takovému dítěti v souladu se svým vnitrostátním zákonodárstvím* ***náhradní péči.*** *Tato péče může zahrnovat předání do výchovy,* ***osvojení*** *a v nutných případech umístění do vhodného zařízení péče*

[23] čl. 1, 7 odst. 1 zákona č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte.
[24] BUBLEOVÁ, V. a kol. *Pěstouni mají právo na služby*. Praha : Rozum a Cit, 2007, s. 60.
[25] Tamtéž, s. 60.

o děti. Při volbě řešení je nutno brát potřebný ohled na žádoucí kontinuitu ve výchově dítěte a na jeho etnický, náboženský, kulturní a jazykový původ.“ [26]

Dále popisujeme situace, kdy se rodina může dostat do krize, kdy selhává v plnění svých funkcí a rodiče řádně neplní rodičovskou zodpovědnost k dítěti, což nese riziko ohrožení zdravého vývoje dítěte příp. i jeho života. Zaměřujeme se zejména na postupy orgánu sociálně-právní ochrany dětí, který je povinen dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí zaměřovat se a vyhledávat ohrožené děti a postupovat v souladu se zájmy dítěte.

Výčet skupin ohrožených dětí, na které se sociálně-právní ochrana dětí vztahuje, je uveden v § 6 odst. 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Můžeme jmenovat např. *„děti, jejichž rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti nebo nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti. Dále zde patří děti, které byly svěřeny do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, pokud tato osoba neplní povinnosti plynoucí ze svěření do její výchovy (jedná se o svěření dítěte do náhradní rodinné péče).“* [27]

Konstatujeme s ohledem na přirozené zákonitosti v životě dítěte, že jsou situace, kdy se rodina může dostat do konfliktů, obtíží a je prakticky nemožné tvrdit, že žádná rodina nezažila nějakou „krizi“, neměla problémy. Je však otázkou, zda a jakými způsoby, je rodina schopna a ochotna své problémy a krize řešit. S tímto souvisí i skutečnost, že ne každá rodina se stane klientem sociálního pracovníka oddělení sociálně-právní ochrany dětí. S tím, jak je rodina schopna se vypořádat a řešit své problémy, souvisí tzv. resilience rodiny.

Břicháček definuje **resilienci rodiny** jako *„dynamickou rovnováhu mezi udržením funkcí rodiny v zátěžových situacích a kapacitou jednotlivých členů rodiny vzájemně se podporovat, komunikovat a vyrovnávat s obtížemi.“* [28] Břicháček dále uvádí, že resilience znamená také rodinnou identitu, kterou si rodina utváří a stává se sociální jednotkou. Resilience je proměnlivá a závislá na faktorech, které ji podporují nebo negativně ovlivňují. Dynamická rovnováha

[26] čl. 20 odst. 1,2,3 zákona č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte.
[27] zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.
[28] BŘICHÁČEK, V. Odolnost rodiny. In ŠOLCOVÁ, I. *Vývoj resilience v dětství a dospělosti.* 1. vyd. Praha : Grada, 2009, s. 68.

je podporována rodinnou soudržností, pružností rodinných vztahů a rolí, srozumitelnou a otevřenou komunikací mezi členy rodiny, tím, zda a jak je schopna a ochotna řešit a překonávat konflikty a krizové situace. Mezi negativní vlivy patří např. nízká sociální a ekonomická úroveň rodiny, traumatizující události, nemoci, změny životního stylu, měnící se nároky společnosti. [29]

Zdravé fungování rodiny znamená *„schopnost úspěšně zvládat náročné (stresové situace) a přizpůsobovat se změnám, což souvisí s resiliencí (odolností) rodiny. Rodinná resilience je definována jako pozitivní vzorce chování a interakce a funkční kompetence členů rodiny, které používají při zátěžových situacích, ovlivňují schopnost rodiny udržet si svou integritu a směřují ke znovuvytvoření harmonie a rovnováhy v rodině.“* [30]

„Rozhodující pro udržení nebo obnovení rovnováhy v rodině je typ rodinného fungování. Znamená to, že rodina používá ***obvyklé vzorce fungování.*** *Nejúčinnější se jeví různé vzorce chování s bezpečnými citovými vazbami v rodině. Dále záleží na tom, jak rodina hodnotí a interpretuje situaci. Rodina může vnímat problémovou situaci jako zvládnutelnou nebo naopak katastrofální. Rodina, která se ocitne v krizi, má dočasně problémy dobře fungovat. Krize v rodině je však chápána jako* ***přirozená součást rodinného života, nutná pro vývoj rodiny.*** *Rodina má možnost najít nové účinnější způsoby fungování na místo těch, které užívá, a díky nimž fungování rodiny selhává. Rodina tak hledá nové zdroje, přeměňuje staré způsoby fungování. Je však zapotřebí, aby učinila zásadnější změny, tj. v rodinných pravidlech, hranicích, rituálech, vztazích, rolích, komunikaci a vztazích s okolím.“* [31] Jestliže tyto změny rodina použije, které budou úspěšné při překonávání problémů v rodině, pak můžeme hovořit o tom, že se rodina dobře adaptuje na požadované nároky a zvládá účinně stresové situace. V opačném případě se rodina může stát dysfunkční. [32]

Je nezbytně nutné dítě chránit, proto stát prostřednictvím orgánu sociálně-právní ochrany dětí působí na rodinu dítěte, což nazýváme sanací rodiny.

---

[29] BŘICHÁČEK, V. Odolnost rodiny. In ŠOLCOVÁ, I. *Vývoj resilience v dětství a dospělosti.* 1. vyd. Praha : Grada, 2009, s. 68.
[30] SOBOTKOVÁ, I. *Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost.* 1. vyd. Praha : MPSV, 2003, s. 16.
[31] Tamtéž, s. 17-18.
[32] Tamtéž, s. 18.

Podle Matouška **sanace rodiny** spočívá v uplatňování postupů podporující rodinu tak, aby fungovala, nikoli provádění postupů, které vyčleňují člena rodiny proto, že někoho ohrožuje nebo je někým ohrožen. [33]

Sanace, podle metodického doporučení MPSV, v sociální práci představuje uplatňování postupů, které podporují rodinu, aby fungovala, s cílem zachovat nebo obnovit její funkce v jejím přirozeném prostředí tak, aby dítě zůstalo ve fungující biologické rodině. Sociální práce se tak zaměřuje zejména na posilování rodičovských schopností, aby rodina nebyla příliš závislá na dlouhodobé pomoci a na předcházení opakovaného selhání rodiny. [34]

Sanace rodiny zahrnuje *„soubor opatření sociálně-právní ochrany, sociálních služeb a dalších opatření, jež jsou poskytovány nebo ukládány rodičům a dítěti, u něhož je ohrožen jeho biologický, sociální a psychologický vývoj.“* [35] Základem sanace, podle Bechyňové a Konvičkové, je pomoci rodině formou podpory tak, aby se předešlo ohrožení dítěte nebo se zmírnily příčiny ohrožení a rodina byla zachována, např. aby dítě nebylo z rodiny odebráno, zachování kontaktů dítěte s rodinou umístěného do ústavního zařízení nebo aby se dítě mohlo vrátit zpět z ústavu do své rodiny. Sanace probíhá na multidisciplinární úrovni, tzn. že se na ni podílí pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí, pracovník centra pro sanaci rodiny (pokud takovéto zařízení je k dispozici), pracovník ústavního zařízení, dále např. lékař, psycholog, speciální pedagog, soudce, učitel. Rodiče a dítě ví o sanaci, společně s odborníky sestavují tzv. sanační plán a souhlasí s ním. [36]

Při sanaci rodiny je potřeba brát v úvahu **rizikové faktory** ve vztahu k rodině, k prostředí a k aktuální sociální situaci rodiny, které ovlivňují míru ohrožení dítěte a způsob posílení fungování rodiny.

Mezi **rizikové faktory rodiny** patří např. situace, kdy rodiče pochází z dysfunkční rodiny, sami byli umístěni do ústavní výchovy, zneužívali alkohol či jiné drogy, mají nízké vzdělání, jsou nezaměstnaní, žijící dlouhodobě na hranici životního minima, mající dluhy na bydlení a další dluhy. Rodiče nechtějí změnu,

[33] MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce.* 1. vyd. Praha : Portál, 2003, s. 196.
[34] Metodické doporučení MPSV č. 9/2009 k sociální práci s ohroženou rodinou.
[35] BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M. *Sanace rodiny.* 1. vyd. Praha : Portál, 2008, s. 17-19.
[36] Tamtéž, s. 17-19.

nevěří, že jsou změny schopni, obávají se tak dalšího neúspěchu, své potíže zjednodušují, odvracejí od nich pozornost. **Rizikovým faktorem prostředí rodiny** může být skutečnost, že rodina nemá, kde bydlet. Předpokladem sanace rodiny je v tomto případě zajištění bydlení. **Aktuální sociální situace rodiny** je tvořena výše uvedenými rizikovým faktory, jejich trváním a tím, jak souvisí s ohrožením dítěte. Je potřeba posoudit situaci dítěte v rodině, jeho vztahy k rodičům, sourozencům a širší rodině, schopnost rodičů poskytnout dítěti potřebnou péči a výchovu. Dále brát v úvahu, jaké instituce s rodinou již pracovaly a s jakým výsledkem, jaká výchovná opatření soudu byla uložena. [37]

Sanace rodiny s ohroženým dítětem se týká různých případů, kdy např. rodiče, kteří byli ve své vlastní rodině zanedbávání nebo ohroženi, nesou riziko, že nebudou schopni svému dítěti poskytnout potřebnou péči; dítě bylo umístěno dobrovolně nebo na základě rozhodnutí soudu do zařízení pro výkon ústavní výchovy - sanací rodiny se usiluje o kontakt dítěte s rodinou; **dítě vyrůstá v pěstounské péči na přechodnou dobu** – zde sanace rodiny usiluje o udržování a posílení podmínek pro kontakt dítěte s jeho biologickou rodinou a pro jeho možný návrat do ní. [38]

Domníváme se, že sanace rodiny by měla nastoupit i v případě tzv. klasické pěstounské péče, nejen pěstounské péče na přechodnou dobu.

Sanaci rodiny není vhodné provádět v případech, kdy *„rodiče s dítětem krutě zacházeli a znalci nedoporučují kontakt dítěte s rodiči; znaleckým posudkem na rodiče je prokázáno, že nemají k dítěti citovou vazbu; rodiče jsou závislí na návykových látkách a odmítají se léčit; rodiče se léčí pro psychiatrické onemocnění a nespolupracují. “* [39]

Podle metodického doporučení MPSV sociální pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí při vyhodnocování situace dítěte v obtížné sociální situaci zjišťuje, zda a v jaké míře jsou jeho potřeby uspokojovány a vytváří návrhy řešení situace a individuální plán péče. Sociální pracovník by měl využít všech pokusů podporující původní biologickou rodinu. Pokud však dítě nemůže být ponecháno ve své biologické rodině, a to ani u příbuzných osob dítěte a je zjištěno, že jako

[37] BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M. *Sanace rodiny.* 1. vyd. Praha : Portál, 2008, s. 19-20.
[38] Tamtéž, s. 20.
[39] Tamtéž, s. 20-21.

vhodné se jeví umístění dítěte do náhradní rodinné péče, je v zájmu dítěte svěřit jej do vhodné formy náhradní rodinné péče. Dítě by však mělo být umístěno mimo biologickou rodinu po co nejkratší dobu a sociální práce by se měla zaměřit na zlepšení rodinné situace tak, aby se dítě mohlo do ní vrátit. Dítě svěřené do pěstounské péče potřebuje udržovat vazby na původní rodinu tak, aby byla zachována mezi dítětem a rodinou citová vazba. Kontakt se uskutečňuje ve spolupráci s dítětem, rodiči, pěstouny, zařízením a sociálním pracovníkem. [40]

2.1 Příčiny umístění dítěte do ústavní výchovy a náhradní rodinné péče

V České republice máme dvě základní formy náhradní výchovné péče, a to ústavní výchova (péče) a náhradní rodinná výchova (péče).

Do **ústavní výchovy** jsou umísťovány na základě rozhodnutí soudu děti, jejichž biologická rodina neplní svou funkci, ohrožuje nebo narušuje výchovu dítěte nebo se rodiče a osoby odpovědné za výchovu dítěte o dítě ze závažných důvodů nemohou, nechtějí nebo neumí starat. Soud nařídí u dítěte ústavní výchovu nebo rozhodne o jeho svěření do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, jestli-že jiná výchovná opatření nevedla k nápravě. [41]

K výše uvedenému doplňujeme výčet tří forem výchovného opatření, která může uložit orgán sociálně-právní ochrany dětí nebo soud.

„Vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte a neučiní-li tak orgán sociálně-právní ochrany dětí, může soud učinit opatření, a to ***napomenutí*** *nezletilého, jeho rodičů a osob, kteří narušují jeho řádnou výchovu; stanoví* ***nad nezletilým dohled****; uloží nezletilému* ***omezení,*** *které zabrání škodlivým vlivům na jeho výchovu, zejména návštěvu podniků a zábav pro nezletilého vzhledem k jeho osobě nevhodných.“*[42]

„Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen přezkoumat, zda nelze výchovu dítěte zajistit formou ***náhradní rodinné péče.*** *“* [43]

[40] Metodické doporučení MPSV č. 2/2009 k vyhodnocování situace dětí v obtížné sociální situaci.
[41] BUBLEOVÁ, V. a kol. *Pěstouni mají právo na služby.* Praha : Rozum a Cit, 2007, s. 64.
[42] § 43 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.
[43] BUBLEOVÁ, V. a kol. *Pěstouni mají právo na služby.* Praha : Rozum a Cit, 2007, s. 64.

Z výše uvedeného vyplývá, že předním zájmem a právem dítěte je, aby byly činěny potřebné zákonné postupy státu a tím i orgánů sociálně-právní ochrany dětí tak, aby dítě mohlo vyrůstat v rodinném prostředí, a to i v **náhradí rodinné péči,** pokud jeho biologická rodina nemá vhodné podmínky k jeho péči. Dovolíme si říci, že náhradní rodinná péče neznamená nic méněcenného či „náhradního" v pravém slova smyslu. Ba naopak lidé, kteří přijmou opuštěné neboli sociálně osiřelé dítě do své rodiny, poskytnou mu domov, lásku, pocit jistoty a bezpečí a náležitě jej vychovávají, si zaslouží veliké uznání, pochopení a podporu ze strany společnosti.

2.2 Osvojení, pěstounská péče a pěstounská péče na přechodnou dobu

Systém náhradní rodinné péče v České republice tvoří celkem čtyři formy náhradní rodinné péče, a to osvojení, pěstounská péče, poručenství a svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče, o nichž rozhoduje v konečné fázi vždy soud.

V této kapitole se zaměříme pouze na dvě formy náhradní rodinné péče, z nichž nejpodstatnější je pěstounská péče, která je ústřední pro tuto diplomovou práci. Velmi využívanou formou náhradní rodinné péče je také osvojení, proto jej popisujeme také, jelikož tyto dvě formy se vyznačují podstatnými rozdíly týkající se odlišného právního postavení biologických rodičů. Popisujeme také novou formu pěstounské péče, a to pěstounskou péči na přechodnou dobu.

S právním postavením biologických rodičů v životě dítěte je úzce spojen rozsah jejich rodičovské zodpovědnosti. [44]

Můžeme tedy říci s odkazem na zákon o rodině a ze zkušeností při výkonu povolání sociální pracovnice na oddělení sociálně-právní ochrany dětí, že rodiče, jež nebyli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, tj. práv a povinností k dítěti, jsou nadále jeho zákonnými zástupci. Zásadní rozdíl mezi osvojením a pěstounskou péčí je skutečnost, že osvojením zanikají veškerá rodičovská práva a povinnosti

[44] Rozsah výkonu rodičovské zodpovědnosti je upraven v § 31 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, jako souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj; dále při zastupování nezletilého dítěte a při správě jeho jmění.

biologických rodičů k dítěti a přecházejí na osvojitele. Výchova dítěte v pěstounské péči se děje za tzv. účasti biologických rodičů, což znamená, že tito mají právo rozhodovat o podstatných skutečnostech v životě dítěte jako je např. udělení souhlasu s podstoupením lékařského zákroku či vyšetření dítěte, s vyřízením cestovního dokladu pro dítě, s volbou povolání. V souvislosti s tématem této diplomové práce, ve které se zaměřujeme na význam biologické rodiny a zejména kontakty dítěte s biologickými rodiči, resp. biologickou rodinou, je nezbytné zmínit zásadní skutečnost, že biologičtí rodiče dítěte svěřeného do pěstounské péče mají právo na styk s dítětem na rozdíl od osvojení, kdy toto právo zaniká, jelikož zaniká i rodičovská zodpovědnost k dítěti.

Výkon rodičovské zodpovědnosti může být rozhodnutím soudu z různých podstatných či vážných důvodů a zejména s ohledem na zájem dítěte pozastaven, omezen, případně rodiče mohou být rodičovské zodpovědnosti k dítěti zbaveni, což je nejsilnější právní zásah do práv a povinností rodičů. Tato opatření jsou upravena v § 44 zákona o rodině.

Následující formy náhradní rodinné péče jsou upraveny v zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů. Níže uvádíme informace, které souvisí s procesem zprostředkování náhradní rodinné péče popisovaný v kapitole 3.

Osvojení

Dle zákona o rodině *„osvojením vzniká mezi osvojitelem a osvojencem takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi, a mezi osvojencem a příbuznými osvojitele poměr příbuzenský. Osvojitelé mají rodičovskou zodpovědnost při výchově dětí. Osvojiteli se mohou stát jen fyzické osoby, které způsobem svého života zaručují, že osvojení bude ku prospěchu dítěte i společnosti. Osvojitelem nemůže být ten, kdo nemá způsobilost k právním úkonům. Mezi osvojitelem a osvojencem musí být přiměřený věkový rozdíl. Osvojit lze jen nezletilého, jen je-li mu osvojení ku prospěchu. Jako společné dítě mohou osvojit jen manželé. O osvojení rozhoduje soud na návrh osvojitele.“* [45]

[45] § 63 - § 66 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

„K osvojení je třeba souhlasu zákonného zástupce osvojovaného dítěte. Je-li toto dítě schopno posoudit dosah osvojení, je třeba také jeho souhlasu, ledaže by tím byl zmařen účel osvojení. K osvojení je třeba souhlasu i nezletilého rodiče.“ [46]

Souhlasu rodičů osvojovaného dítěte, kteří jsou jeho zákonnými zástupci, není třeba, jestliže *„po dobu šesti měsíců soustavně neprojevovali opravdový zájem o dítě, zejména tím, že jej pravidelně nenavštěvovali, neplnili pravidelně a dobrovolně vyživovací povinnost k dítěti a neprojevují snahu upravit si v mezích svých možností své rodinné a sociální poměry tak, aby se mohli osobně ujmout péče o dítě (tj.* ***tzv. kvalifikovaný nezájem****), nebo po dobu nejméně dvou měsíců po narození dítěte neprojevovali o něj* ***žádný zájem,*** *ačkoliv jim v projevení zájmu nebránila závažná překážka.“* [47]

O splnění výše uvedených podmínek, kdy není potřeba souhlasu zákonných zástupců osvojovaného dítěte, rozhoduje soud, a to *„ke dni podání návrhu orgánem sociálně-právní ochrany dětí jako opatrovníkem dítěte, popřípadě rodičem dítěte.“* [48]

Souhlasu rodičů osvojovaného dítěte není dále třeba, jestliže *„dají souhlas k osvojení předem bez vztahu k určitým osvojitelům. Souhlas musí být dán osobně a písemně přítomným rodičem před soudem nebo orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Může být dán nejdříve šest týdnů po narození dítěte a lze jej odvolat toliko do doby, než je dítě umístěno na základě rozhodnutí do péče budoucích osvojitelů.“* [49]

„O svěření dítěte, které je v ústavu nebo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc z rozhodnutí soudu nebo z vůle rodičů, do péče budoucích osvojitelů, rozhoduje orgán sociálně-právní ochrany dětí.“ Jedná se o tzv. předadopční péči, kdy *„před rozhodnutím soudu o osvojení musí být dítě nejméně po dobu tří měsíců v péči budoucího osvojitele na jeho náklad. K osvojení je třeba souhlasu opatrovníka, který byl osvojovanému dítěti ustanoven v řízení o osvojení.“* [50]

---

[46] § 67 odst. 1, 2 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.
[47] § 68 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.
[48] § 68 odst. 3 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.
[49] § 68a zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.
[50] § 68b a § 69 odst. 1, 2 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

„Před rozhodnutím soudu o osvojení soud poučí osvojitele o účelu, obsahu a důsledcích osvojení. Je povinen zjistit na základě lékařského vyšetření a dalších potřebných vyšetření zdravotní stav, osobnostní dispozice osvojitelů a motivaci k osvojení a posoudit, zda se nepříčí účelům osvojení. Je povinen s výsledky svého šetření seznámit osvojitele (i zákonné zástupce osvojence) a zjistit zdravotní stav osvojence a s výsledky seznámit osvojitele (i zákonné zástupce osvojence). Soud je povinen si vyžádat vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany dětí.“ [51]

„Osvojením zanikají vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a původní rodinou, práva a povinnosti opatrovníka, popř. poručníka, který byl ustanoven, aby za rodiče tato práva a povinnosti vykonával. Osvojenec bude mít příjmení osvojitele.“ [52]

Zákon rozlišuje **dva typy osvojení,** a to osvojení zrušitelné a nezrušitelné. **Osvojení zrušitelné** (tj. osvojení I. stupně) znamená, že *„soud může zrušit osvojení jen z důležitých důvodů na návrh osvojence nebo osvojitele. Zrušením osvojení vznikají znovu vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a původní rodinou. Osvojenec bude mít své dřívější příjmení.“* **Nezrušitelné osvojení** (tj. osvojení II. stupně) znamená, že *„osvojit lze jen nezletilého staršího jednoho roku. Soud na návrh osvojitele rozhodne, aby osvojitel byl zapsán v matrice místo rodiče osvojence. Nezrušitelně mohou osvojit dítě pouze manželé. Výjimečně může takto osvojit dítě i osamělá osoba, jestliže jsou předpoklady, že toto osvojení bude plnit svoje společenské poslání. Toto osvojení nelze zrušit.“* [53]

Pěstounská péče

Pokud rodiče nesouhlasí s osvojením dítěte, avšak o dítě mají zájem, je pro dítě dalším možným řešením pěstounská péče. [54]

Smyslem pěstounské péče je poskytnout dětem náhradní rodinné prostředí, pokud nemohou vyrůstat dlouhodobě ve své biologické rodině, ústavní péče

[51] §69a a § 70 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.
[52] § 71 a § 72 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.
[53] § 73 – § 75 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.
[54] GABRIEL, Z., NOVÁK, T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči.* 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2008, s. 42.

ohrožuje nebo narušuje jejich vývoj nebo nemohou být svěřeny do osvojení z důvodů právních, sociálních, zdravotních, psychologických. [55]

Do pěstounské péče bývají nejčastěji svěřovány děti tzv. sociálně osiřelé, u kterých je potřebná trvalá individuální péče a dlouhodobá výchova. Tyto děti mají různé zdravotní a psychomotorické problémy, jsou věkově starší, jedná se o sourozenecké skupiny a děti jiného etnika. [56]

Využívány jsou **dva základní typy pěstounské péče** [57]:

- **individuální** – zde patří tzv. příbuzenská pěstounská péče vykonávána prarodiči nebo jinými příbuznými dítěte a tzv. cizí pěstounská péče.
- **skupinová** – zde patří velké pěstounské rodiny, kde výchovu dětí zajišťují manželské páry v tzv. zařízeních pro výkon pěstounské péče nebo matky-pěstounky v SOS dětských vesničkách. Tzv. cizí pěstounská péče a skupinová pěstounská péče je vykonávána osobami, které byly vyhledány z řad žadatelů o pěstounskou péči v rámci procesu zprostředkování náhradní rodinné péče.

„Soud může svěřit dítě do pěstounské péče fyzické osobě (pěstounovi), jestliže zájem dítěte vyžaduje svěření do takové péče a osoba pěstouna poskytuje záruku řádné výchovy dítěte. Dítě může být svěřeno do společné pěstounské péče manželů.“ [58] Na výchově dítěte, které bylo svěřeno jednomu z manželů, se podílí také manžel pěstouna, pokud žijí ve společné domácnosti. [59]

„Pěstounská péče může být zrušena rozhodnutím soudu jen z důležitých důvodů. Soud učiní tak vždy, jestli-že o to požádá pěstoun.“ [60]

„Jeli dítě v ústavní výchově nebo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc z rozhodnutí soudu, může být dočasně svěřeno rozhodnutím orgánu sociálně-právní ochrany dětí do péče osoby, která má zájem stát se pěstounem a splňuje stanovené podmínky. Do péče budoucích pěstounů může být svěřeno

[55] MATĚJČEK, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče.* 1. vyd. Praha : Portál, 1999, s. 35.
[56] BUBLEOVÁ, V. a kol. *Pěstouni mají právo na služby.* Praha : Rozum a Cit, 2007, s. 71.
[57] MATĚJČEK, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče.* 1. vyd. Praha : Portál, 1999, s. 35–36.
[58] 45a odst. 1, 2 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.
[59] BUBLEOVÁ, V. a kol. *Pěstouni mají právo na služby*. Praha : Rozum a Cit, 2007, s. 69.
[60] § 45a odst. 3 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

i dítě, které není v ústavní výchově, se souhlasem rodičů.“ Svěření dítěte do péče budoucích pěstounů představuje tzv. předpěstounskou péči. *„Nebude-li do tří měsíců od právní moci rozhodnutí o svěření dítěte do péče budoucích pěstounů zahájeno řízení o svěření dítěte do pěstounské péče, toto rozhodnutí pozbude právní účinky. Před rozhodnutím o svěření dítěte do pěstounské péče je soud povinen si vyžádat vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany dětí o tom, zda ten, kdo se má stát pěstounem, je osobou vhodnou pro výkon této péče.“* [61]

„Pěstoun je povinen o dítě osobně pečovat. Při péči o osobu dítěte vykonává přiměřená práva a povinnosti rodičů. Nemá vyživovací povinnost k dítěti, právo zastupovat dítě a spravovat jeho záležitosti má jen v běžných věcech. Pěstoun se může domáhat rozhodnutí soudu, má-li za to, že rozhodnutí zákonného zástupce dítěte není v souladu se zájmem dítěte.“ [62]

Dítě má právo se vyjádřit ke svěření do pěstounské péče, pokud je ve věku, kdy je schopno chápat dosah tohoto svěření. Pokud je to v zájmu dítěte, je možné **svěřit dítě do pěstounské péče i bez souhlasu biologických rodičů.** Pěstouni by měli být v tomto případě odborníky připraveni na to, že rodiče se mohou odvolat proti rozhodnutí soudu a soudní řízení může být zdlouhavé. [63]

Jak už jsme na začátku této kapitoly zmínili, považujeme za velmi důležité poukázat na právní postavení a dovolíme si říci i přirozené postavení biologické rodiny, resp. rodičů ve vztahu k dítěti.

Jedná se o skutečnost, kdy zákonní zástupci dítěte jsou jeho biologičtí rodiče, pokud nebyli omezeni nebo zcela zbaveni rodičovské zodpovědnosti nebo její výkon nebyl pozastaven, což znamená, že **rodiče nemají vyloučen styk s dítětem, které bylo svěřeno do pěstounské péče.** [64]

Významu biologické rodiny v životě dítěte a kontaktům s dítětem svěřeným do pěstounské péče se věnujeme blíže v kapitole 4.

[61] § 45b zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.
[62] §45c 1, 2 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.
[63] BUBLEOVÁ, V. a kol. *Pěstouni mají právo na služby.* Praha : Rozum a Cit, 2007, s. 72.
[64] Tamtéž, s. 70.

Pěstounská péče na přechodnou dobu

Tato forma náhradní rodinné péče bývá někdy nazývána jako „profesionální“ pěstounská péče.

Měla by být využívána k přechodnému řešení situace dítěte, kdy rodiče nemohou o dítě řádně pečovat po určitou dobu a je zde současně předpoklad návratu dítěte do jeho biologické rodiny nebo se pro dítě hledá dlouhodobější řešení umístěním do „klasické“ pěstounské rodiny nebo osvojení. [65]

Pěstounská péče na přechodnou dobu se odlišuje od dalších forem náhradní rodinné péče tím, že dítě se umísťuje do pěstounské péče se souhlasem biologických rodičů, je zde prvořadá účast a spolupráce biologické rodiny a předpokládá se, že se dítě do této rodiny vrátí. [66]

Soud může na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu osobám, které jsou zařazeny do evidence osob vhodných k výkonu tohoto typu pěstounské péče také **na dobu** do uplynutí tzv. žádného zájmu (tj. dvouměsíčního nezájmu) rodičů o dítě, po které lze udělit souhlas rodičů s osvojením dle § 68a zákona o rodině **a dále na dobu,** než bude rozhodnutí soudu o vyslovení tzv. kvalifikovaného nezájmu rodičů o dítě (tj. půlročního nezájmu), pravomocné, dle § 68 téhož zákona. [67]

Tato forma náhradní rodinné péče by měla být určena **dětem**, které mají biologickou rodinu, kdy rodiče nemohou z vážných důvodů po určitou dobu o dítě řádně pečovat; rodina prochází krizí či zásadními změnami (např. úmrtí, ztráta zaměstnání, ztráta bydlení, vážné onemocnění). Dále dětem, jejichž matky jsou mladé, nezralé a nejsou zodpovědné při plnění rodičovských povinností, kdy se předpokládá, že by s dítětem byla do pěstounské péče umístěna také jeho matka. V tomto případě vyhledání žadatelů, kteří by byli schopni, odborně připraveni a měli potřebné zkušenosti, je však složité. Dětem, jejichž matky jsou drogově závislé a doléčují se. Zde se také předpokládá, že by dítě bylo s matkou umístěno do pěstounské péče. Rovněž v tomto případě je nepravděpodobné s ohledem na zkušenosti, znalosti a postoje laické veřejnosti, že se podaří vyhledat vhodné

[65] Metodické doporučení MPSV č. 6/2009 k pěstounské péči na přechodnou dobu.
[66] GABRIEL, Z., NOVÁK, T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči.* 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2008, s. 54.
[67] BUBLEOVÁ, V. a kol. *Pěstouni mají právo na služby.* Praha : Rozum a Cit, 2007, s. 73.

žadatele. Dětem, které žijí v dlouhodobě nefunkční rodině, kde dochází např. k domácímu násilí, zneužívání, týrání člena rodiny; jejichž rodiče nebo jeden z rodičů je dlouhodobě ve výkonu trestu; dětem, které jsou vážně nemocné a rodiče nezvládají řádně zajistit péči o ně a dětem, které mají rozsáhlé a dlouhodobější poruchy chování, užívají drogy, s disharmonickým vývojem osobnosti. V tomto případě jsou opět kladeny vysoké nároky na schopnosti, znalosti a psychickou odolnost pěstounů. [68]

Z výše uvedeného vyplývá, že je nedostatek vhodných žadatelů pro výkon této náročné formy náhradní rodinné péče.

Podle Sobotkové není vhodná pěstounská péče na přechodnou dobu pro děti, které jsou týrané a sexuálně zneužívané, vážně onemocněly a mají dobrý vztah s rodiči a pro děti, které byly jednou či opakovaně vráceny z pěstounské rodiny. Pro tyto děti je vhodným řešením jejich situace svěření do dlouhodobé pěstounské péče, před níž by mělo následovat přechodné umístění dítěte do citově neutrálního prostředí dětského domova. [69]

Děti, které se vracejí z pěstounské péče, která byla neúspěšná, potřebují určitou dobu, aby odmítnutí rodinou nebo jejich odmítnutí rodiny zpracovaly a promyslely si, jestli budou opět chtít vyrůstat v další pěstounské rodině. Jako vhodné se zde jeví ono již zmíněné dočasné umístění do ústavní péče před opětovným svěřením do pěstounské péče. [70]

2.3 Vývoj a výchova dítěte v pěstounské péči

Vývoj a výchova dítěte v pěstounské péči klade na pěstouny specifické nároky, kdy se setkávají s novými nečekanými situacemi, se kterými jsou v průběhu přípravy k přijetí dítěte do rodiny seznamováni. Avšak reálné soužití pěstounské rodiny s dítětem přináší nelehké situace, které mají pěstouni zvládnout. Pěstouni tak mají oproti biologickým rodičům nelehké postavení, jelikož si dítě přináší ze své původní rodiny negativní až traumatické zážitky a zkušenosti a z části také negativní dopady na jejich osobnost a vývoj z pobytu

[68] GABRIEL, Z., NOVÁK, T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči.* 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2008, s. 54–57.
[69] Tamtéž, s. 58.
[70] Tamtéž, s. 59.

v ústavní výchově. Pěstouni mají tak před sebou dítě, které je pro ně neznámou osobností, kterou by měli pomalu, citlivě a s velkou dávkou trpělivosti poznávat, sžívat se s ní a být připraveni k řešení různých situací spojených s výchovou dítěte. Ale stejně tak pro dítě je sžívání se s pěstounskou rodinou velkou změnou v jeho životě, která jej významně ovlivňuje.

Před tím než uvedeme skutečnosti týkající se vývoje a výchovy dítěte v pěstounské péči, popíšeme následující kroky, které předcházejí samotnému přijetí dítěte do pěstounské rodiny. Přijetí dítěte do rodiny předchází navazování kontaktu pěstounů s dítětem. Toto se uskutečňuje, jakmile je pro dítě vyhledána vhodná pěstounská rodina a žadatelé o pěstounskou péči se rozhodnou přijmout dítě do své péče. Tento krok souvisí s procesem zprostředkování náhradní rodinné péče, který popisujeme v kapitole 3.

„Žadatel má právo na základě písemného oznámení krajského úřadu seznámit se s dítětem a ten, u něhož se dítě nachází, je povinen toto seznámení umožnit.“ [71]

Podle metodického doporučení MPSV by měl přechod dítěte do rodiny probíhat následovně. Dítě by mělo být seznámeno odborným pracovníkem s ohledem na věk a své mentální a emocionální možnosti s faktem, že se pro něj hledá pěstounská rodina a z jakého důvodu. Poté by mělo následovat seznámení žadatelů o pěstounskou péči s informacemi o dítěti, se způsoby postupného seznamování s dítětem, které je následovně podporováno odborným pracovníkem. [72]

Na základě zkušeností při výkonu profese sociální pracovnice oddělení sociálně-právní ochrany dětí si dovolíme uvést, že první kontakt pěstounů s dítětem probíhá v zařízení pro výkon ústavní výchovy, kde se dítě nachází, což bývá zpravidla dětský domov, dětské centrum nebo zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Při první návštěvě se doporučuje, aby budoucí pěstouni dítě něčím zaujali, nějak se mu přiblížili a taky si připravili otázky na odborné pracovníky zařízení, kde je dítě umístěno, kteří mají nejvíce informací o samotném dítěti. Další

[71] § 24 odst. 3 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.
[72] Metodické doporučení MPSV č. 4/2009 k přechodu dítěte do náhradní rodiny.

kontakty s dítětem závisí na vzájemné domluvě mezi budoucími pěstouny a zařízením, ale také na dítěti. Při seznamování s dítětem v kojeneckém věku nebývají problémy. V případě dítěte s vážnými zdravotními problémy se budoucí pěstouni informují na specifika v péči o dítě a mohou absolvovat tzv. zácvik před propuštěním dítěte do jejich péče. U starších dětí mohou nastat při vzájemném kontaktu potíže. Budoucí pěstouni by měli být připraveni na počáteční nedůvěru dítěte, plynoucí z negativních zážitků a změn v jeho dosavadním životě. Na dítě by neměli tlačit, nevnucovat se mu a dát mu potřebný čas, což je předpokladem vzájemné náklonnosti a nenásilného přechodu do pěstounské rodiny. V praxi dochází k postupnému sžívání dítěte s budoucími pěstouny jak výše uvedenými návštěvami dítěte v zařízení, tak i formou vycházek mimo zařízení. Budoucí pěstouni mají dítě ve své domácnosti formou víkendových pobytů a postupně formou prodlužovaných pobytů. [73]

Následovně by měli odborníci vést s budoucími pěstouny rozhovor o jejich pocitech, dojmech, obavách související s přijetím dítěte a vyjádřit tak souhlas či nesouhlas s přijetím dítěte. Taktéž dítě by mělo mít prostor pro rozhovor s odborníkem a mluvit o svých pocitech, dojmech a obavách s přechodem do pěstounské rodiny a vyjádřit svůj souhlas či nesouhlas. Odborným pracovníkem se myslí pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí, psycholog, pracovník zařízení, kde je dítě umístěno, pracovník krajského úřadu atd. Velmi důležité je vyhodnotit situaci s ohledem na kontakty dítěte s biologickou a širší rodinou a osobami blízkými dítěti. Doporučuje se seznámení pěstounů s biologickou rodinou dítěte a určit další postup při výchově dítěte v pěstounské péči (např. kontakty, korespondence, předávání informací). [74]

Za důležité považujeme také uvést, že vývoj a výchova dítěte v pěstounské péči je sledována orgánem sociálně-právní ochrany dětí, kdy tato povinnost je zakotvena v § 19 odst. 5 zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Dítě, které přichází do pěstounské péče, má svou životní historii mnohem komplikovanější a těžší než dítě, které žije ve vlastní rodině. [75]

[73] BUBLEOVÁ, V. a kol. *Pěstouni mají právo na služby.* Praha : Rozum a Cit, 2007, s. 91.
[74] Metodické doporučení MPSV č. 4/2009 k přechodu dítěte do náhradní rodiny.
[75] KOLUCHOVÁ, J. *Psychický vývoj dětí v pěstounské péči.* Praha : MPSV, 1. vyd. 1992, s. 34.

Jak jsme již zmínili, je to ovlivněno negativními zkušenostmi a zážitky dítěte v jeho biologické rodině a určitými negativními dopady ústavní výchovy.

Vývoj a výchova dítěte v náhradní rodinné péči, resp. pěstounské péči, má svou podstatu v **socializaci dítěte, která je založena na následujících principech.** Pěstounská péče má dítěti poskytnout trvalého vychovatele, ke kterému si dítě může vytvořit vztah a který mu poskytne nový domov. Je tímto kladen **důraz na uspokojování základních tělesných, duševních a společenských potřeb.** Mezi nejdůležitější duševní potřeby patří potřeba stimulace, smysluplného světa, jistoty a bezpečí a potřeba identity. Pro všechny děti a nejen děti vyrůstající v pěstounské péči je považována za nejdůležitější potřeba jistoty a bezpečí. Úspěch pěstounské péče se tak odvíjí podle toho, nakolik je tato potřeba dítěte uspokojována. Dále má pěstounská péče poskytnout dítěti trvalé místo mezi sourozenci různého věku a pohlaví, zejména u skupinové pěstounské péče. Dítě je tak připravováno na sociální role a postoje ve společnosti, je psychicky stimulováno vzájemným působením sourozenců různého věku a pohlaví. Dítěti má být dáno trvalé rodinné prostředí zajišťující pocit jistoty a bezpečí a pocit sounáležitosti. S tímto souvisí zajistit dítěti co největší začlenění do normálního života společnosti. [76]

Přesný návod na výchovu dítěte v pěstounské péči však neexistuje, tak jako neexistuje na výchovu vlastních dětí. Výchova a vývoj dítěte v pěstounské péči však sebou přináší různé problémy, se kterými by se neměli trápit pěstouni sami, ale naopak spolupracovat s odborníky a využít odborných služeb, kterým se věnujeme v kapitole 4.

Děti vyrůstající v pěstounské péči pocházejí z rodin, kde se na nich podepsala špatná péče. Tyto děti bývají ustrašené, uzavřené, ponořené do sebe nebo neklidné či se snaží urputně získat pozornost dospělého. V průběhu pobytu dítěte v pěstounské péči se však u dítěte tyto negativní dopady vytrácejí, dítě bývá po několika měsících v pěstounské péči spokojené, veselé, radostné. Pro pěstouny je důležité, aby věděli o dítěti veškeré potřebné informace, jejich celkovou anamnézu, jakými zařízení dítě prošlo, jeho současný zdravotní stav a duševní vývoj. Dále by měli mít informace o prognóze jeho vývoje, jeho návycích

a potížích. Pro pěstouny je péče o dítě zatěžkávací zkouškou. Rozdílně se vypořádávají s různými potížemi pěstouni s vlastními dětmi a pěstouni bez dětí. Pěstouni, kteří mají zkušenosti s výchovou vlastních dětí nemívají obavy, spoléhají se na své zkušenosti. Pěstouni se většinou setkávají s tím, že dítě např. nemá upraveny hygienické návyky, špatně usíná, budí se v noci. Dítě tak vyžaduje hodně trpělivosti a péče ze strany pěstounů. Velmi důležité je, aby pěstouni nesrovnávali přijaté dítě s vlastními dětmi, jelikož přijaté dítě má jiné předpoklady a nemůže být na stejné úrovni s vlastními dětmi pěstounů. Pěstouni, kteří nemají vlastní děti, bývají úzkostlivější. První dítě, které přijali do pěstounské péče, bývá pro ně větší zátěž než dítě vlastní. Na pěstouny jsou kladeny nároky, aby chápali individualitu dítěte a dítěti poskytli potřebné podněty ve správné míře, tj. dát mu potřebný čas a klid ke sžívání se s pěstouny a jejich dětmi a pak teprve s okolím. Také je potřeba dítě nezahrnovat přílišnými citovými projevy, když na ně dítě nebylo dosud zvyklé. Čím je dítě menší, tím rychleji si na novou rodinu zvyká a připoutává se k ní, což sebou nese zpočátku to, že dítě se bojí, aby ji neztratilo. Sžívání s dítětem závisí na osobnostech pěstounů, rodinné atmosféře a zejména na osobnosti, věku a dosavadních zkušenostech dítěte. Děti starší (asi dvou až pětileté) si pamatují minulé zážitky déle, někdy po celý život. Někdy jsou vzpomínky na jeho původní rodinu nejasné, někdy velmi živé. Děti, jež většinou měly špatné vzpomínky na původní rodinu, bývají nedůvěřivé, mohou lhát nebo být výchovně problémové. Některé děti mohou ale na své rodiče vzpomínat, tesknit, pro což nemusí mít pěstouni obavy, že by si k nim dítě nevytvořilo citovou vazbu. Je to známka toho, že rodiče částečně uspokojovali jeho potřeby a dítě je schopno pozitivní city prožívat. Dítě je pak potřeba citlivě uklidnit a odpovědět mu na otázky týkající se jeho rodičů přijatelným způsobem pro dítě. Dítě by mělo mít pocit jistoty, že pěstouni jsou noví rodiče, kteří se o dítě již budou starat. Starší děti mívají vzpomínky na svou původní rodinu i další osoby, jako např. učitele, spolužáky. Tyto děti mohly několikrát v životě měnit prostředí, a to i prostředí ústavní výchovy. Pěstounská péče je tedy místem, kdy dochází opět ke změně prostředí dítěte. Toto vše negativně ovlivňuje schopnost dítěte navazovat citové vazby a sociální vztahy. U větších dětí je potřeba ze strany

[76] RADVANOVÁ, S., KOLUCHOVÁ, J., DUNOVSKÝ, J. *Výchova dětí v náhradní rodinné péči.*

pěstounů větší tolerance, pochopení a důslednost. Děti postupně v pěstounské péči prospívají, pěstouni jim poskytují podnětné prostředí, děti si zlepšují školní prospěch. Pěstouni by měli dítěti sdělit pravdu o jeho původu, nic nezamlčovat. Dítěti by měli již od mala sdělovat s klidem a přiměřeně jeho věku a schopnosti chápat situaci, že jej do své rodiny přijali. Dítě pak nemůže být ohroženo nepříjemnými poznámkami okolí a neztratí jistotu v pěstouny. Pěstouni by měli udržovat také určité rodinné tradice pro dítě důležité, jako je např. oslava narozenin, svátku, které dítě ve své původní rodině většinou nezažilo. Pokud mají pěstouni vlastní děti, mohou nastat problémy v budování vzájemných vztahů, kdy záleží na pěstounech, jak dokážou děti usměrnit, a jakou pozici si přijaté dítě v rodině vytvoří. Vzájemná adaptace dítěte a pěstounské rodiny probíhá s menšími či většími potížemi. Malé děti do tří let věku by měly být v osobní péči pěstounky a neměly by být umísťovány do předškolního zařízení, aby si vytvořily vztah k pěstounce. Při nástupu dítěte do školy mohou nastat další kritické body, kdy se dítě setkává s dalšími osobami. Zdůrazňuje se spolupráce pěstounů s učiteli, které mají informovat o přijetí dítěte do pěstounské péče, také o případné psychologické péči dítěte. Předškolní děti bývají většinou opožděné v řeči, což lze zlepšit vhodnou logopedickou péčí. Svá specifika má také výchova dítěte jiného etnika a dítěte zdravotně postiženého. Při nástupu dítěte do školy mohou nastat potíže s učením a chováním. Je potřeba posoudit prospěch dítěte s ohledem na jeho schopnosti. Při výchovných problémech jako je např. lhaní, dítě nechodí do školy, je potřeba, aby pěstouni zachovali klid a děti „trestaly“ s rozmyslem a snahou mu pomoci, aby vědělo, co je špatně a jaká je možná náprava. Pěstounská péče je považována za úspěšnou, kde jsou vytvořena pevná citová pouta mezi dítětem a pěstouny, kde je dítě šťastné a pěstouni jej mají rádi a nelitují, že dítě přijali, také kde dítě současně rozvíjí své schopnosti a vlohy. [77]

Shrnutí:

V této kapitole jsme se zaměřili zejména na problematiku ohroženého dítěte, na postupy státu zajišťující ochranu dítěte. Dále jsme zdůraznili právo dítěte

---

1. vyd. Praha : SPN, 1980, s. 16-17.

[77] RADVANOVÁ, S., KOLUCHOVÁ, J., DUNOVSKÝ, J. *Výchova dětí v náhradní rodinné péči.* 1. vyd. Praha : SPN, 1980, s. 72- 80.

vyrůstat v prostředí biologické rodiny, příp. rodiny náhradní, s čímž souvisí pojetí resilience a sanace rodiny, které podrobněji popisujeme. Stručně jsme uvedli příčiny umístění dítěte do ústavní výchovy a náhradní rodinné péče, podali podrobný přehled o formách náhradní rodinné péče, a to osvojení, pěstounské péči a pěstounské péči na přechodnou dobu. Vyzdvihli jsme práva dítěte a biologických rodičů v případě svěření dítěte do pěstounské péče. Na závěr byla věnována pozornost vývoji a výchově dítěte svěřeného do pěstounské péče, zejména situacím a možným úskalím, se kterými se pěstouni setkávají při sžívání s dítětem po jeho přijetí do rodiny.

3 ZPROSTŘEDKOVÁNÍ NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE

Zprostředkování náhradní rodinné péče (dále jen „zprostředkování“) je proces, který předchází svěření dítěte do osvojení nebo pěstounské péče a uskutečňuje se na základě právních ustanovení zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Níže se zaměřujeme zejména na odborné posouzení a přípravu žadatelů o náhradní rodinnou péči k přijetí dítěte do rodiny, které jsou součástí procesu zprostředkování. Věnujeme se také motivaci žadatelů, která bývá odlišná od žadatelů o osvojení a žadatelů o pěstounskou péči a je ukazatelem jejich rozhodnutí k přijetí dítěte jiných biologických rodičů.

Při zprostředkování vhodné formy náhradní rodinné péče platí zásada, že **jsou vyhledáváni vhodní osvojitelé a pěstouni pro konkrétní dítě, nikoli naopak.**

Zprostředkování se provádí pouze v případech, kdy žadatelé a dítě nejsou v příbuzenském vztahu nebo se nejedná o blízké osoby dítěte nebo jeho rodiny. Zprostředkování osvojení a pěstounské péče zajišťují orgány sociálně-právní ochrany dětí, mezi které patří krajské úřady, obecní úřady obce s rozšířenou působností, obecní úřady, MPSV (tj. Ministerstvo práce a sociálních věcí) a Úřad (tj. Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí v Brně). [78]

Zprostředkování osvojení a pěstounské péče spočívá *„ve vyhledávání dětí vhodných k osvojení nebo ke svěření do pěstounské péče, ve vyhledávání fyzických osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny, v odborné přípravě těchto fyzických osob k přijetí dítěte do rodiny a ve výběru určité fyzické osoby vhodné stát se osvojitelem nebo pěstounem určitého dítěte, jemuž se osvojení nebo pěstounská péče zprostředkovává a v zajištění osobního seznámení se dítěte s touto osobou. Osvojení nebo pěstounská péče se zprostředkuje jen na žádost fyzické osoby, která má zájem osvojit dítě nebo přijmout dítě do pěstounské péče. Žádost se podává u obecního úřadu obce s rozšířenou působností. “* [79]

„Zprostředkování v České republice zajišťují krajské úřady a ministerstvo a osvojení dětí z České republiky do ciziny a z ciziny do České republiky zajišťuje Úřad. ***Zprostředkování osvojení se neprovádí*** *v případě, že rodiče dali souhlas*

[78] BUBLEOVÁ, V. a kol. *Pěstouni mají právo na služby.* Praha : Rozum a Cit, 2007, s. 79.

k osvojení dítěte předem ve vztahu k určitým osvojitelům nebo podal-li návrh na osvojení manžel rodiče dítěte nebo pozůstalý manžel po rodiči nebo osvojiteli dítěte. ***Zprostředkování pěstounské péče se neprovádí,*** *podala-li návrh na svěření dítěte do pěstounské péče fyzická osoba dítěti příbuzná nebo fyzická osoba blízká dítěti nebo jeho rodině. "* [80]

3.1 Odborné posouzení žadatelů o náhradní rodinnou péči

Pro účely zprostředkování osvojení a pěstounské péče se provádí odborné posouzení žadatelů o osvojení a pěstounskou péči, které je upraveno v § 27 zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Odborné posouzení se rovněž provádí u dětí, které z různých důvodů, jež jsme uvedly v kapitole 2, nemohou vyrůstat ve své biologické rodině a je v jejich zájmu vyhledat pro ně vhodnou náhradní rodinu. Níže se zabýváme pouze odborným posouzením žadatelů o osvojení a pěstounskou péči, jelikož chceme zdůraznit nároky, jež jsou kladeny na žadatele, s cílem najít pro dítě takové náhradní rodiče, kteří budou svými osobnostními předpoklady a dalšími vhodnými podmínkami splňovat požadavky na zajištění potřeb dítěte a poskytovat záruku jeho řádné péče a výchovy.

Součástí odborného posouzení je kromě posouzení dětí a žadatelů také *„zhodnocení přípravy k přijetí dítěte do rodiny, včetně speciální přípravy k přijetí dítěte pěstounem na přechodnou dobu, vyjádření dětí žadatele k přijetí dítěte do rodiny, jsou-li takového vyjádření schopny s ohledem na jejich věk a rozumovou vyspělost a posouzení schopnosti dětí žijících v domácnosti žadatele přijmout dítě do rodiny a u žadatelů o zařazení do evidence osob vhodných pro výkon pěstounské péče na přechodnou dobu posouzení schopnosti pečovat o děti vyžadující speciální péči a schopnost spolupráce s rodiči těchto dětí."* [81]

U žadatelů se posuzuje *„psychický a zdravotní stav, jenž zahrnuje posouzení, zda zdravotní stav žadatele z hlediska duševního, tělesného a smyslového nebrání dlouhodobě péči o dítě, předpoklad vychovat dítě, motivace*

---

[79] § 19a odst. 1 a § 20 odst. 1 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.
[80] § 20 odst. 2, 3 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.
[81] § 27 odst. 1 písm. b) až f) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

k žádosti o osvojení dítěte nebo k jeho svěření do pěstounské péče, stabilita manželského vztahu a prostředí v rodině, popřípadě další skutečnosti rozhodné pro osvojení dítěte nebo jeho svěření do pěstounské péče.“ [82]

Podle metodického doporučení MPSV je podkladem pro celkové odborné posouzení žadatelů vedle zdravotního a psychologického posuzování, také zpráva o poměrech žadatelů vypracovaná sociální pracovnicí příslušného obecního úřadu obce s rozšířenou působností, na základě provedeného sociálního šetření v rodině žadatelů. [83]

Cílem psychologického posuzování žadatelů je zjistit, nakolik jsou způsobilí pro osvojení a pěstounskou péči, přičemž se zaměřuje na diagnostiku jejich osobnosti, psychického stavu, výchovných zkušeností a schopností, stability partnerského vztahu a kvality rodinného prostředí. Dalším cílem je zjistit, nakolik jsou žadatelé připraveni k převzetí dítěte do své péče s ohledem na své vědomosti a výchovné předpoklady. V tomto směru se zjišťuje, jaké mají představy o dítěti a nároky na dítě, jaká je jejich míra tolerance přijmout dítě odlišné od jejich představ, dále jejich motivace. Při tomto posuzování se uplatňují diagnostické metody, zejména studium spisové dokumentace žadatelů, řízený rozhovor se žadateli, strukturované dotazníky, pozorování. [84]

Výsledky psychologického vyšetření jsou zpracovány v závěrečné zprávě obsahující výše uvedena fakta, příp. rizikové faktory, které by byly kontraindikací pro náhradní rodinnou péči a doporučení či nedoporučení žadatelů pro konkrétní formu náhradní rodinné péče. [85]

Při odborném posouzení žadatelů mohou vyplynout určité **rizikové faktory** týkající se věku, zdravotního stavu, manželského nebo partnerského vztahu, dětí žadatelů, osobnosti, motivace, hmotných a sociálních podmínek a občanských záležitostí. Rizikových faktorů je několik, uvádíme pouze některé z nich. Jedná se např. o věk žadatelů nad 50 let a věkový rozdíl mezi žadateli a dítětem nižší než 20 a vyšší než 40 let; tělesné onemocnění s nepříznivou

[82] § 27 odst. 2 písm. b) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů
[83] Metodické doporučení MPSV č. 8/2009 k postupu a cílům psychologického vyšetření žadatelů o osvojení nebo pěstounskou péči
[84] Tamtéž
[85] Tamtéž

prognózou, které by ohrožovalo řádnou péči o dítě; u psychických poruch se jedná např. o psychopatie, těžší neurotické poruchy, psychosomatické poruchy; léčba závislostí, omezení nebo zbavení způsobilosti k právním úkonům; žadatel bez zkušenosti s partnerským vztahem, krize v partnerském vztahu; problematické výchovné předpoklady a způsoby výchovy dětí, nezájem o děti a neplnění rodičovských povinností; nepřiměřené nároky a představy o přijatém dítěti; výrazně rozdílná motivace žadatelů-partnerů, upřednostňování vlastních zájmů žadatelů na úkor potřeb dítěte; členové rodiny žadatelů mají negativní postoje vůči přijetí dítěte do náhradní rodinné péče; trestná činnost žadatelů; členství v sektách; porušování pracovní kázně nebo naopak extrémní upřednostňování vlastní práce na úkor rodiny. [86]

3.2 Motivace žadatelů

Motivace žadatelů o pěstounskou péči je zpravidla odlišná od motivace žadatelů o osvojení, ale vycházíme-li z praktických zkušeností odborníků zabývající se problematikou náhradní rodinné péče, můžeme konstatovat, že se někdy různé aspekty motivace osvojitelů a pěstounů prolínají. Zejména u žadatelů o pěstounskou péči mohou převažovat aspekty motivace k osvojení. S tímto faktem pak souvisí skutečnost, že žadatelé nemusí zcela jasně chápat smysl a pojetí pěstounské péče. Souvisí s tím také jejich vnímání náhradního rodičovství, které mohou vnímat jako náhradu svého biologického rodičovství, zejména žadatelé, kteří nemají vlastí děti a nemají tak uspokojenu potřebu vlastního dítěte. Takovéto chápání však neodpovídá reálnému pojetí pěstounské péče.

Psychologické posuzování a příprava žadatelů proto poskytuje prostor k tomu, aby tyto skutečnosti byly rozpoznány a včas vyjasněny žadatelům, aby si uvědomili jasně svou motivaci, odlišnost náhradního rodičovství od biologického a tím i reálnější představy o výchově dítěte v pěstounské péči.

[86] Metodické doporučení MPSV č. 8/2009 k postupu a cílům psychologického vyšetření žadatelů o osvojení nebo pěstounskou péči

Motivací žadatelů se zabýváme v této kapitole také proto, že ve výzkumné části této práce se zaměřujeme na zjištění, jak vnímají pěstouni své náhradní rodičovství, jak vnímají pěstounskou péči a co pro ně znamená.

Motivace žadatelů o náhradní rodinnou péči je podmíněna mnoha faktory a v odborné literatuře se jí zabývá více autorů a odborníků v oblasti náhradní rodinné péče.

Hortová uvádí, že zásadním faktorem ovlivňující motivaci je přítomnost vlastního dítěte nebo bezdětnost. Bezdětní manželé žádající o adopci jsou motivováni nenaplněnou rodičovskou potřebou, touhou mít děti, dát svému životu smysl soužitím s dětmi. Naopak manželé žádající o svěření dítěte do pěstounské péče, často mají vlastní děti, avšak cítí dostatek energie a citu k výchově dalšího dítěte. Jsou tak vedeni altruistickou motivací poskytnout šanci potřebnému dítěti, bývají křesťansky založeni, tolerantnější v nárocích na dítě, přijímají i děti s vážnějším postižením. [87]

Matějček uvádí jako nejčastější motivaci pro adopci neplodnost. V motivaci pěstounské péče převažuje touha či potřeba mít více dětí a uspokojení základních psychických potřeb manželů, tj. naplnění mateřství a otcovství. Motivace může spočívat také v touze pomoci opuštěnému dítěti, udělat něco dobrého. [88]

Škoviera rozlišuje obecně motivaci pro náhradní rodičovství podle motivů zveřejněných, neveřejných a skrytých, které se vzájemně prolínají. **Mezi zveřejněné motivy** patří motiv altruistický, profesionální, emocionální, rodinný, záchranářský, nenaplněné rodičovství, smysl života, ekonomické zabezpečení. Např. altruistický motiv představuje snahu a ochotu pomoci potřebným dětem, emocionální motiv je založen na lásce k dětem a touze naplnit svůj život. Nenaplněné rodičovství je vedeno k uspokojení alespoň psychologické potřeby rodičovství, když nelze uspokojit potřebu biologického rodičovství. Rodinný motiv se týká poskytnutí sourozence jedináčkovi v rodině. Ekonomické zabezpečení znamená, že náhradní rodiče se chtějí smysluplně podělit o svůj majetek s dětmi. Záchranářský motiv je označován jako spasitelský komplex

[87] BAJER, P. Cesty k pravému rodičovství : rozhovor s Milkou Hortovou. *Sociální práce,* 2003, č. 2, s. 3, 5.
[88] MATĚJČEK, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče : průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny.* 1. vyd. Praha : Portál, 1999, s. 53.

veden touhou spasit alespoň dítě, když ne svět. **Mezi neveřejné motivy** patří např. ekonomické výhody, společenské postavení. Ekonomické výhody spočívají v zajištění stabilního příjmu žadatelům v případě pěstounské péče. Výchova dítěte v pěstounské péči představuje pro žadatele uznávanou morální kvalitu a tito ji vnímají jako získání určitého společenského postavení. **Skryté motivy** bývají žadateli utajovány nebo zasunuty v jejich podvědomí. Takovým motivem může být např. to, že péčí o dítě si žadatelé nahrazují nepřítomnost svého rodičovství nebo neúspěchy v rodičovství. Nebo žadatelé očekávají, že jim bude dítě vděčné a ocení je, čímž podvědomě touží po uspokojení potřeby ocenění, kterého se jim nedostává od druhých. Nebo mají představu toho, že dítě jim zlepší nebo naplní partnerský vztah. [89]

3.3 Příprava žadatelů k přijetí dítěte do rodiny

Příprava žadatelů k přijetí dítěte do rodiny je součástí odborného posouzení pro účely zprostředkování osvojení a pěstounské péče a zahrnuje také speciální přípravu k přijetí dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu.

Příprava bývá někdy nazývána také jako přípravný kurz, probíhá v organizaci k tomu určené např. v rámci Moravskoslezského kraje ji zajišťuje zařízení kraje, a to Centrum psychologické pomoci v Karviné p.o. ve svých odborných poradnách. Přípravu zajišťuje tým odborníků v oblasti náhradní rodinné péče, tj. zejména psycholog, sociální pracovník. Příprava by měla probíhat ve skupině, s možností individuální konzultace. Průběh přípravy je doporučován v rozsahu 48 hodin, s účastí max. 20 žadatelů v jednom běhu. Příprava by měla probíhat ve dvou fázích, tj. fáze úvodního setkání žadatelů a fáze zaměřující se na hlavní odborná témata v oblasti náhradní rodinné péče. Přínosem v přípravě je účast stávajících osvojitelů a pěstounů, kteří mohou předat žadatelům své praktické zkušenosti s výchovou dítěte v náhradní rodinné péči. [90]

Úvodního setkání se účastní dohromady žadatelé o osvojení, pěstounskou péči a pěstounskou péči na přechodnou dobu. Úvodní setkání může probíhat ve dvou jednodenních setkáních nebo víkendovém setkání v minimálním rozsahu

[89] ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy.* 1. vyd. Praha : Portál, 2007, s. 54.

8 až 10 hodin. Žadatelé jsou při prvním setkání seznámeni s cíly a strukturou přípravy a procesem zprostředkování náhradní rodinné péče. Při druhém setkání se věnuje pozornost odborným tématům náhradní rodinné péče (tj. formám náhradní rodinné péče, sociálně-právní stránce, psychologii a specifikům dítěte v náhradní rodinné péči, očekávání a motivaci žadatelů). Na konci úvodního setkání vypracovává příslušný pracovník zprávu o úvodním kontaktu se žadateli s případným upozorněním pro psychologa, který provádí psychologické vyšetření žadatelů. Následně se provádí psychologické vyšetření, které by již v této fázi přípravy mělo odhalit možné patologické znaky žadatelů. V tomto případě žadatelé v přípravě nepokračují. Podle výsledku vyšetření psycholog vypracovává zprávu s doporučením, nedoporučením nebo doporučením s podmínkou, kdy žadatelé pokračují v druhé fázi přípravy a jejich posun v přípravě se sleduje. [91]

Ve fázi s hlavními odbornými tématy náhradní rodinné péče probíhá zvlášť příprava žadatelů o osvojení a zvlášť žadatelů o pěstounskou péči ve formě skupinových setkání. V této fázi jsou probírána odborná témata a žadatelé jsou do problematiky zapojováni prostřednictvím zážitkových cvičení. Odborná témata se zaměřují např. na problematiku dětí přicházející do náhradní rodinné péče, výchovu a péči o tyto děti včetně dětí se speciálními potřebami, dětí jiného etnika, o sourozenecké skupiny. Dále charakteristiku biologických rodin dětí, psychologické aspekty vývoje dětí, jejich identitu, důsledky deprivace, sociálně-právní problematiku, **role náhradního rodiče pro dítě, udržování kontaktů dítě s biologickou rodinou.** Součástí této fáze přípravy může být návštěva žadatelů v ústavních zařízeních, odkud děti do náhradní rodinné péče přicházejí. [92]

Opět vypracovává příslušný pracovník závěrečnou zprávu o žadatelích a průběhu přípravy. Psycholog na základě závěrečné konzultace se žadateli a průběhu přípravy vyhodnocuje jejich připravenost k přijetí dítěte. [93]

Příprava žadatelů, o pěstounskou péči na přechodnou dobu, příp. stávajících pěstounů, má svá specifika nad rámec výše uvedených témat. Tato speciální příprava by měla probíhat v rozsahu 70 hodin, se zaměřením na vlastní

[90] Metodické doporučení MPSV č. 7/2009 k odbornému posuzování žadatelů o zprostředkování náhradní rodinné péče
[91] Tamtéž
[92] Tamtéž
[93] Tamtéž

zkušenosti žadatelů, jejich prověření v zátěžových situacích a schopnost spolupracovat s odborníky, nutné je zapojit do přípravy ostatní členy rodiny včetně dětí, které již v náhradní rodině žadatelů vyrůstají. V přípravě by měl být žadatelům zdůrazněn smysl této formy pěstounské péče a kontaktu dítěte s biologickou rodinou. [94]

Shrnutí:

V této kapitole jsme vysvětlili proces zprostředkování náhradní rodinné péče, který předchází samotnému přijetí dítěte do náhradní rodinné péče. Podrobněji jsme se zaměřili na odborné posouzení žadatelů spočívající v posuzování jejich komplexních předpokladů a způsobilosti přijmout dítě do náhradní rodinné péče. Nastínili jsme průběh a obsah odborné přípravy žadatelů k přijetí dítěte do osvojení a pěstounské péče. Uvedli jsme stručně specifika přípravy u žadatelů o pěstounskou péči na přechodnou dobu, jelikož tato forma pěstounské péče s sebou nese specifické požadavky na žadatele, které jsou odlišné od osvojení a klasické pěstounské péče.

[94] Metodické doporučení MPSV č. 7/2009 k odbornému posuzování žadatelů o zprostředkování náhradní rodinné péče

4 DÍTĚ VYRŮSTAJÍCÍ V PĚSTOUNSKÉ PÉČI A VÝZNAM BIOLOGICKÉ RODINY V ŽIVOTĚ DÍTĚTE

Rodina dítěte má v jeho životě nezastupitelné místo. Dovolíme si říci, že i v životě každého z nás, i dospělého člověka, je velmi důležité někam a k němu patřit. Rodina by měla být pro člověka místem, kde se cítí dobře a v bezpečí, kde jsou uspokojovány jeho životní potřeby, kde jednotliví členové vzájemně komunikují, jsou schopni si vzájemně pomoci a udržují dobré mezilidské vztahy.

Každé dítě se rodí do své biologické rodiny, ale již ne každé dítě má to štěstí ve své rodině vyrůstat a zdravě se vyvíjet až do své dospělosti. Přestože biologická rodina takového dítěte z různých důvodů selhává v plnění svých funkcí a o dítě není schopna, neumí nebo nemůže se postarat, je vždy nějak „zapsána“ do jeho života a je nesmazatelně jeho součástí. Biologická rodina bude vždy „součástí“ dítěte vyrůstajícího v pěstounské péči i v případě osvojeného dítěte.

V této kapitole se zabýváme zejména významem biologické rodiny u dítěte vyrůstajícího v pěstounské péči, kde biologická rodina i dítě mají právo na udržování vzájemného kontaktu. Zaměřujeme se dále na postavení pěstounů v této situaci, která pro ně představuje náročnou úlohu v přijetí existence biologických rodičů dítěte a přijetí svého náhradního rodičovství. Velkou pozornost věnujeme otázce identity dítěte, jež je pro jeho zdravý vývoj osobnosti důležitá a na jejímž budování mají významnou úlohu právě pěstouni. Pěstouni by proto měli přijmout existenci biologických rodičů v životě dítěte, úmyslně nebránit rodičům v kontaktu s dítětem a být jakýmsi pomocníkem v utváření zdravé identity dítěte prostřednictvím těchto kontaktů a informací o jeho původní rodině.

4.1 Kontakty biologické rodiny s dítětem

V této kapitole poukážeme na pojetí rodiny, a to jak biologické tak náhradní a její roli v uspokojování životních potřeb dítěte. Dále uvedeme blíže skutečnosti související s realizací kontaktů dítěte v pěstounské péči se svou biologickou rodinou, resp. rodiči a proč je udržování kontaktů pro dítě důležité

a jakou roli v této situaci sehrávají pěstouni a odborníci na problematiku náhradní rodinné péče.

Rodinu nelze definovat obecně a jednotně, proto uvádíme různá pojetí a vymezení rodiny.

Kramer pojímá rodinu jako *„skupinu lidí se společnou historií, současnou realitou a budoucím očekáváním vzájemně propojených transakčních vztahů. Členové jsou často, ale ne nutně, vázáni hereditou, legálními manželskými svazky, adopcí nebo společenským uspořádáním života v určitém úseku jejich životní cesty. Kdykoli mezi blízkými lidmi existují intenzivní a kontinuální psychologické a emocionální vazby, může být užíván pojem rodina, i když se jedná např. o nesezdaný pár, náhradní rodinu atd.“* [95]

Podle Dunovského je rodina popisována jako *„malá sociální skupina, jejímž základem je svazek muže a ženy a pokrevní či jiný substituující vztah rodičů a dětí. Rodina je biopsychosociální systém, průsečík života, individua, skupiny a společnosti. Členové rodiny při společném soužití plní společenské role a funkce. Hodnocení rodinného prostředí vychází z kvality plnění rodinných funkcí a mezi tyto funkce patří funkce biologická a reprodukční, ekonomická a zabezpečovací, emocionálně nebo kulturně psychologická a socializačně výchovná.“* [96]

Význam rodiny a domova v životě dítěte vysvětluje Matějček tak, že *„pojetí domova se v dítěti vytváří velice brzy, přičemž je již předznamenáno tím, jak jej pojímají jeho lidé a jejich vlastní zkušenosti. Lidé jsou důležitější než místo a důležitější než jakýkoliv blahobyt. Také to, co děti ve svém domově získaly, mají tendenci předávat dál a nejlépe to dobré. Dítě může vnímat rodinu jako situaci, kdy se o ně někdo stará, kdy jsou vzájemné svazky jeho lidí potvrzeny či nepotvrzeny zákonem, kdy děti jsou tzv. vlastní či nevlastní. Aby se dítě vyvíjelo zdravě po duševní a charakterové stránce a stalo se užitečným pro společnost, potřebuje vyrůstat ve stálém, citově vřelém a přijímajícím prostředí. Takovým prostředím by především měla být rodina.“* [97]

---

[95] KRAMER, H. CH. Becoming a family therapist. In Sobotková, I. *Psychologie rodiny.* 1. vyd. Praha : Portál, 2001, s. 22.
[96] DUNOVSKÝ, J. Rodina a její poruchy ve vztahu k dítěti. In Mlčák, Z. *Vybrané kapitoly z psychologie manželství a rodiny.* 1. vyd. Ostrava : FF OU, 1996, s. 63-64.
[97] MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní.* 1. vyd. Praha : Portál, 1994, s. 14-16.

Matějček vystihuje jedinečné a výsadní postavení rodiny v životě dítěte tak, že *„jen rodina stojí na začátku vývoje dítěte, čímž má možnost ovlivňovat jeho nejcitlivější fáze. Rodina může nejpřirozeněji a nejvydatněji uspokojovat základní psychické potřeby dítěte. Rodina je modelem mezilidských vztahů, který si dítě ponese do svého dalšího života a s nímž bude srovnávat vztahy, do kterých vstoupí.“* [98]

Podle Heluse je domov *„důležitý pro bohatý rozvoj osobnosti dítěte. Domov by měl být místem, o které se dítě nemusí bát, místem, ve kterém vyzrává, ze kterého vykračuje do světa a do kterého se opět vrací.* ***Domov je zvláštní společenství, zcela jedinečné a neopakovatelné.*** *Základem domova je vroucí, vzájemný vztah lidí, kteří se mají rádi, spoléhají jeden na druhého, mají společné názory a zájmy, pomáhají si atd. Společné podílení se na tvorbě domova těmi, kteří v něm žijí, patří mezi první vklady dítěte do společenství lidí. Znamená to, že dítě od svých prvních dnů života vnímá pocit domova a zároveň svou existencí tento pocit prohlubuje ve svých rodičích. Pocit domova není utvářen jen lidmi, kteří v něm žijí, ale i postoji, chováním těchto lidí a okolními věcmi, které na něj mohou pozitivně či negativně působit, rozvíjet či utlumovat jeho osobnost.“* [99]

Langmeier a Matějček zdůrazňují pět základních psychických potřeb, jež jsou důležité pro zdravý vývoj osobnosti dítěte. Jedná se o *„****potřebu stimulace, potřebu smysluplného světa,*** *tzn. že podněty musí dávat řád a smysl, umožňují učit se, nabývat zkušeností a přizpůsobovat se životním podmínkám.* ***Potřeba životní jistoty*** *zbavuje úzkosti, dodává pocit bezpečí, umožňuje cílevědomou poznávací, pracovní a společenskou aktivitu, je naplňována citovými mezilidskými vztahy.* ***Potřeba pozitivní identity (vlastního já)*** *znamená přijetí sebe sama a své společenské hodnoty a* ***potřeba otevřené budoucnosti, naděje a životní perspektivy*** *umožňuje uspokojivé prožívání života.“* [100]

V souvislosti s kontakty biologických rodičů a dítěte vyrůstajícího v pěstounské péči opět poukazujeme na skutečnost, že dle úmluvy *„má dítě právo žít s oběma rodiči a udržovat s nimi styk, pokud to není v rozporu s jeho*

[98] MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní.* 1. vyd. Praha : Portál, 1994, s. 15-16.
[99] HELUS, Z. *Vyznat se v dětech.* 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 96-97.
[100] LANGMEIER, J. , MATĚJČEK, Z. Psychická deprivace v dětství. In Matějček, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny.* 1. vyd. Praha : Portál, 1999, s. 56.

zájmy.“[101] Zdůrazňujeme také fakt, který uvádí Bubleová a kolektiv, že *„v případě svěření dítěte do pěstounské péče není vyloučen styk rodičů s dítětem.“* [102]

Podle Archerové závisí uskutečnění kontaktu dítěte s jeho biologickou rodinou vždy na individuálním posouzení situace dítěte. Záleží na různých faktorech, které ovlivňují četnost a formu kontaktů. Může se jednat o občasný písemný kontakt až po pravidelné návštěvy původní rodiny dítěte. [103] Archerová zdůrazňuje *„že je zvlášť důležité, aby všichni měli co nejčistší úmysly a mysleli především na potřeby a zájmy dítěte. Často se radí, aby kontakt zprostředkovala zkušená „třetí strana“.“* [104] Archerová uvádí, že biologičtí rodiče mohli dítě hrubě zanedbávat, zneužívat, způsobit mu mnoho bolesti. Na tomto se však nemuseli podílet nebo ani o tom vědět ostatní členové rodiny. Tímto poukazuje na skutečnost, že dítěti by měl být umožněn kontakt s ostatními členy rodiny, např. sourozenci, prarodiči. Díky kontaktům s těmito osobami dítě vnímá, že za své trauma nemůže a jsou tu ostatní lidé z rodiny, kteří je z toho neobviňují a stojí o něj. Dítě může mít ke svým rodičům, kteří jej „trýznili“, protichůdný vztah a samo špatně nese představu, že jeho rodiče jsou tak špatní. Své rodiče, kteří jej zneužívali, zanedbávali či odmítali, může mít dítě přesto rádo a být na nich citově závislé. V této situaci je písemný, telefonický nebo osobní kontakt dítěte s rodičem či kontakt skrze fotografie pro dítě matoucí. [105] Archerová k tomuto uvádí, že *„často přetrvává stejné chování původních trýznitelů, kteří dítěti připomínají „to, co je mezi námi“ a zastřeně dítěti vyhrožují. Takový kontakt vystavuje dítě dalšímu traumatizování a podkopává rozvoj vztahu mezi náhradními rodiči a dítětem.“* [106]

Škoviera uvádí, že přímý kontakt s biologickým rodičem může probíhat formou návštěv v rodině pěstounů na základě dohody mezi biologickými rodiči a pěstouny nebo může být určen rozhodnutím soudu. Pěstounská péče je

[101] BUBLEOVÁ, V. a kol. *Pěstouni mají právo na služby*. Praha : Rozum a Cit, 2007, s. 60.
[102] Tamtéž, s. 72.
[103] ARCHEROVÁ, C. *Dítě v náhradní rodině.* 1. vyd. Praha : Portál, 2001, s. 96.
[104] Tamtéž, s. 96.
[105] Tamtéž, s. 98.
[106] Tamtéž, s. 98.

sledovaná státem, ale také podporována pomocí různých poradenských institucí. [107]

Bubleová a kolektiv uvádí, že žadatelé o pěstounskou péči mají nejasné představy o pěstounské péče za účasti biologických rodičů. Žadatelé často dávají přednost pěstounské péči před osvojením v domnění, že jejich žádosti o dítě bude dříve vyhověno. Tito žadatelé často nerespektují fakt, že dítě má svou biologickou rodinu, což má za následek, že se vyhýbají uskutečnění kontaktu dítěte s biologickou rodinou případně i sdělení informací o ní. [108]

Z praktických zkušeností při výkonu profese sociální pracovnice oddělení sociálně-právní ochrany dětí konstatujeme, že kontakty dítěte s biologickou rodinou, nejčastěji rodiči, probíhají v některých případech již v době, kdy je u dítěte nařízena ústavní výchova a mohou pokračovat i po svěření dítěte do pěstounské péče. Někdy však kontakty rodičů s dítětem z různých důvodů většinou na straně rodičů ustanou nebo se nikdy neuskutečnily. Přestože biologičtí rodiče nemají vhodné podmínky k péči o dítě, mají stále právo na kontakt se svým dítětem svěřeným do pěstounské péče, ať už kontakty s dítětem v minulosti probíhaly či nikoli.

Skutečnost, že dítě bylo svěřeno do pěstounské péče, často rodiče těžko přijímají, jak uvádí Škoviera. Svěření dítěte do pěstounské péče znamená pro biologické rodiče ohrožení, že dítě ztratí tím, že si vytvoří úzký citový vztah k pěstounům. Neformální prostředí ústavní výchovy tak vnímají jako méně ohrožující z hlediska vytvoření citových vazeb mezi dítětem a pečujícími osobami. [109]

Odpověď na otázku, zda a jakým způsobem realizovat kontakt dítěte s biologickými rodiči není vždy jednoznačná. Jak jsme již výše zmínili, je zapotřebí posoudit, zda je kontakt v zájmu dítěte, zda není pro něj ohrožující.

K realizaci kontaktů dítěte s biologickými rodiči slouží podpůrné služby, jejichž poskytování vychází ze zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Bubleová a kolektiv odkazují na ustanovení § 11 odst. 1 a 2 tohoto zákona, ze kterého vyplývá, že *„krajské úřady mají zajišťovat osvojitelům nebo pěstounům*

[107] ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy.* 1. vyd. Praha : Portál, 2007, s. 131.
[108] BUBLEOVÁ, V. a kol. *Pěstouni mají právo na služby*. Praha : Rozum a Cit, 2007, s. 72.
[109] ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy.* 1. vyd. Praha : Portál, 2007, s. 130.

poradenskou pomoc související s osvojením nebo svěřením dítěte do pěstounské péče. Obecní úřady obcí s rozšířenou působností pak mají tuto poradenskou pomoc poskytovat.“ [110]

Petrášová uvádí, že na základě informací o biologické rodině a kontaktů s ní si dítě buduje svou identitu, což je pro jeho vývoj velmi významné. Pěstouni i osvojitelé jsou vedeni již v rámci přípravy k tomu, aby dítěti sdělovali informace o jeho původní rodině, jsou v této problematice doprovázeni odborníky. Ideální situací je, když kontakty probíhají na základě „spolupráce“ biologické a pěstounské rodiny, čímž je dítěti umožněno, aby se jeho identita pozitivně vytvářela. Ne vždy však je tato „spolupráce“ možná, jelikož biologičtí rodiče zpočátku odmítají osobní kontakt s dítětem, k pěstounům mají negativní postoje, obviňují je z „odcizení“ dítěte, s dítětem přerušili dlouhodobě kontakt. [111]

Petrášová zdůrazňuje několik faktorů, které by měly být zohledňovány při realizaci kontaktů biologických rodičů s dítětem. Některé z nich níže uvádíme.

Podle Petrášové vyžaduje průběh kontaktů dlouhodobou spolupráci a pomoc odborníků (tj. psychologů, sociálních pracovníků, dětských lékařů, psychiatrů, právníků) směřující k dítěti, biologickým rodičům a pěstounům. Všichni zúčastnění musí dodržovat jasná pravidla, aby bylo chráněno zejména dítě. Nelze přihlížet pouze k tomu, že biologičtí rodiče mají právo na dítě a dítě na kontakt s nimi. Je nezbytné posoudit, zda uskutečnění kontaktu s rodiči není v rozporu s potřebami a právy dítěte. Osobní kontakty mohou být doplněny také např. kontakty písemnými, telefonickými. Pro realizaci kontaktů je důležité, aby odborníci informovali rodiče o potřebách dítěte, co dítě očekává a připravili je na to, že dítě může na rodiče negativně pohlížet. Dále nabídli rodičům podporu k obnovení vztahu k dítěti prostřednictvím budování společné minulosti. Velmi důležité je postupovat tak, aby si dítě „opravilo“ svůj negativní pohled na rodiče v pozitivní a bylo posíleno jeho povědomí o své vlastní hodnotě z pohledu biologických rodičů. Odborné vedení při realizaci kontaktů dítěte s biologickou

[110] BUBLEOVÁ, V. a kol. *Pěstouni mají právo na služby*. Praha : Rozum a Cit, 2007, s. 73.
[111] PETRÁŠOVÁ, J. Odborné vedení při obnovení vztahů mezi dětmi vyrůstajícími mimo rodinu a jejich rodiči. In ROTREKLOVÁ, E., HOFROVÁ, V., ŠTĚRBOVÁ, D. *Aktuální otázky náhradní rodinné péče, Sborník z VIII. celostátního semináře NRP*. Brno : Triada, 2008, s. 47.

rodinou s sebou nese velkou zodpovědnost, musí být pružné a efektivní a vždy brát v úvahu zdraví a zdárný vývoj dítěte. [112]

4.2 Náročná role pěstounů v přijetí existence biologické rodiny, budování identity dítěte

Biologická rodina dítěte, jak jsme již v předchozí kapitole zmínili, má v životě dítěte svěřeného do pěstounské péče své místo a vždy bude jeho neodmyslitelnou součástí. Proto je pojetí pěstounské péče výrazně odlišné od osvojení zejména tím, že u pěstounské péče rodiče mají vůči dítěti stále rodičovská práva a povinnosti, mají právo podílet se na jeho výchově a na styk s dítětem. Na pěstouny jsou tak kladeny vyšší nároky v přijetí faktu, že biologická rodina k dítěti neodmyslitelně patří a má právo se na životě dítěte podílet. Pěstouni by měli chápat, že pěstounská péče znamená výchovu dítěte po dobu, kdy jeho biologická rodina nemá vhodné podmínky k tomu, aby mu náležitou péči a výchovu zajistila. Proto by měli pěstouni chápat, že jejich výchova dítěte nemusí trvat až do zletilosti dítěte, ale může dojít k tomu, že se dítě vrátí zpět do své původní rodiny.

V této kapitole se zaměřujeme na pojetí pěstounské péče v souvislosti s přijetím identity náhradního rodičovství. Uvádíme rozdílnost mezi rodičovstvím biologickým a psychologickým, resp. náhradním. Vysvětlujeme, jak náročnou roli mají pěstouni v budování zdravé identity přijatého dítě, což je možné za předpokladu, že pěstouni přijali identitu náhradního rodiče tím, že přijímají biologickou rodinu dítěte takovou, jaká je se svými klady i zápory. Popisujeme pojem identita dítěte a její druhy, zdůrazňujeme její význam v životě dítěte a jak se v průběhu života vytváří.

Matějček poukazuje na to, že existuje jak rodičovství biologické tak psychologické a může existovat nezávisle jedno na druhém. Jedná se o situaci, kdy biologičtí rodiče opouštějí své vlastní dítě a druzí lidé bez vlastních dětí přijmou toto pro ně cizí dítě za své. Psychologické rodičovství znamená, že pro dítě jsou rodiče ti, kteří se k němu chovají mateřsky a otcovsky, ne ti, kteří

[112] PETRÁŠOVÁ, J. Odborné vedení při obnovení vztahů mezi dětmi vyrůstajícími mimo rodinu a jejich rodiči. In ROTREKLOVÁ, E., HOFROVÁ, V., ŠTĚRBOVÁ, D. *Aktuální otázky náhradní*

mají na to úřední potvrzení. Citový vztah dítěte k rodičovským osobám se vytváří na základě uspokojování nejdůležitější psychické potřeby dítěte, kterou je potřeba jistoty a bezpečí. Psychologické, resp. náhradní rodičovství je pak na této skutečnosti založeno. [113]

V souvislosti s přijetím náhradního rodičovství uvádí Matějček několik praktických doporučení, z nichž některé zmiňujeme.

Podle Matějčka neznamená slovo náhradní něco méněcenného, a proto by se náhradní rodiče neměli bát přijmout toto rodičovství. Přijetí dítěte za své, bez předsudků a takové jaké je, znamená, že se jedná o rodičovství psychologické, které stojí nad pouhým biologickým rodičovstvím. Náhradní rodiče se nemají obávat o lásku dítěte, protože dítě vnímá za své rodiče ty, kteří se k němu jako rodiče chovají. Matějček tak popírá tzv. hlas krve. Dále zdůrazňuje, že přijaté dítě má vědět pravdu o svých biologických rodičích. Zatajovat pravdu ohrožuje jejich vztah s dítětem. Náhradní rodiče by proto měli přijmout identitu náhradních rodičů a pomoci dítěti vytvořit si pozitivní identitu adoptovaného dítěte či dítěte v pěstounské péči, aby jejich vztah nemohl být ohrožen. Informace o biologické rodině mají náhradní rodiče dítěti sami sdělit při vhodné příležitosti ještě dříve než se bude dítě samo ptát, nejlépe před nástupem do školy. Dítě by mělo také vědět o svých rodičích více než ostatní lidé v jeho okolí. Pro vytvoření zdravé identity dítěte je velmi důležité, aby informace o jeho biologických rodičích byly jen ty dobré. [114]

Klimeš uvádí, že *„je potřeba náhradním rodičům připomínat, že s dítětem přijímají jeho minulost, a tedy do značné míry i biologické rodiče. I když dítě adoptujeme, a tím spíše, když je přijímáme do pěstounské péče, musíme být připraveni na kontakt s biologickými rodiči. Pro pěstouny a biologické rodiče je těžké udržet si zdravý odstup. Biologické rodiče je třeba si zároveň držet od těla, aby se pěstounům nenastěhovali do bytu, ale též s nimi umět komunikovat a tolerantně snášet všemožné problémy, které je provázejí. Toto je umění skutečně schopných pěstounů.“* [115] Klimeš uvádí doporučení, jak mají náhradní rodiče

---

rodinné péče. Sborník z VIII. celostátního semináře NRP. Brno : Triada, 2008, s. 47-49.

[113] MATĚJČEK, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče : průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny.* 1. vyd. Praha : Portál, 1999, s. 60-61.

[114] Tamtéž, s. 93-97.

[115] KLIMEŠ, J. *Budování identity dítěte.* Praha : Rozum a Cit, 2008, s. 35.

vycházet s biologickými rodiči. *„Náhradní rodiče by měli akceptovat, že si dítě biologické rodiče idealizuje. Biologičtí rodiče nesmí být pro dítě tabu a náhradní rodiče musí o nich umět hovořit bez problémů, neočerňovat je a nesoupeřit s nimi, vést děti k úctě k biologickým i náhradním rodičům, biologické rodiče před dětmi nekritizovat, ale opírat se o fakt, že dítě si vytváří jejich obraz podle náhradních rodičů.“* [116]

Kovařík a kolektiv zdůrazňují důležitý fakt, že *„adoptivní rodičovství není rodičovství biologické a ani pěstounství není biologickým rodičovstvím. Nejsou méně hodnotné, jsou jiné.“* [117]

Níže vysvětlujeme pojem identita, její druhy, jak se identita u dítěte vytváří a jaký má v jeho životě význam.

Kovařík a kolektiv popisuje identitu jako *„hluboký pocit vlastní totožnosti, který je založen na zkušenosti, na prožívání vlastní kontinuity, vlastního pokračování a trvání v čase, tj. já jsem; jako ztotožnění jedince s jeho životními rolemi (jsem syn či dcera svých rodičů, ale také manžel či manželka svého partnera apod.); jako prožívání přináležitosti, příslušnosti k určitým sociálním skupinám či společenským celkům (jsem Čech, Moravan, obyvatel globální světové vesnice ...).“* [118]

Podle Matějčka znamená identita *„prožívání našeho vlastního já, naší vlastní osoby. K tomuto patří vědomí, že máme nějakou společenskou hodnotu, že druhým lidem na nás záleží. Podmínkou pro toto hodnocení a přijetí je, že sami za něco stojíme, něco dovedeme, něco můžeme těm druhým nabídnout.“* [119] Identita se buduje již od narození a soužitím s ostatními lidmi. Nejvýrazněji se začíná utvářet ve školním věku, tj. v období od 8 do 12, 13 let. [120]

Jednotlivé druhy identity, popisuje Klimeš, mezi které řadí např. identitu individuální, širší, kolektivní, dvojitou a smíšenou. U dítěte v náhradní rodinné péči by měla být vytvořena smíšená identita a nemělo by dojít k vytvoření dvojité identity. Individuální identita představuje to, kým člověk je, odkud pochází, kam patří. Širší identita zahrnuje členy rodiny, role, které člověk v životě plní.

[116] KLIMEŠ, J. *Budování identity dítěte.* Praha : Rozum a Cit, 2008, s. 37.
[117] KOVAŘÍK, J. a kol. *Náhradní rodinná péče v praxi.* 1. vyd. Praha : Portál, 2004, s. 21.
[118] Tamtéž, s. 21.
[119] MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí.* 3. vyd. Praha : Portál, 2000, s. 72.
[120] Tamtéž, s. 72-73.

Kolektivní identita se utváří prostřednictvím rodiny, třídního kolektivu, národu. Identita dvojitá se vytváří např. u romských dětí a podle jejich dobrých a špatných pocitů. Když se romské dítě cítí dobře, cítí se jako bílé. Pokud zažívá neúspěchy, cítí se jako romské. Dítě ví, že je Romem, ale snaží se sebe přesvědčit, že je bílé, protože romská identita je pro něj nepřijatelná. Faktem však zůstává, že dítě nemůže nikdy přesvědčit samo sebe, že je bílé. Náhradní rodiče by měli usilovat o smíšenou identitu u romského dítěte tak, aby se dítě považovalo za Roma a zároveň přijalo zvyky a návyky většinové společnosti, ve které se bude orientovat.[121]

Identita dítěte je v jeho vývoji důležitá a jak Klimeš uvádí, nejvíce se utváří v období od puberty do mladší dospělosti. Je to období tzv. hledání se, kdy mohou nastat problémy s dítětem, kterými mohou být náhradní rodiče zaskočeni. Ti často mají za to, že problémy způsobily situace z minulosti dítěte nebo geny. Klimeš vysvětluje, že tato vývojová etapa znamená přirozené citové odpoutání se dítěte od rodičů, což přináší přirozeně určité konflikty a týká se jak dětí vyrůstajících v biologické rodině, tak dětí v náhradní rodině. Náhradní rodiče mohou být tak zaskočeni problémy s dospívajícím, které nechápou, protože s dítětem v mladším věku větší problémy neměli. Toto vývojové období se však od dospívání liší zejména tím, že pro dítě v raném věku je na rozdíl od dospívajícího důležitá citová stabilita a to, zda jej rodiče přijímají či odmítají. [122]

Klimeš zdůrazňuje, že budování identity u dětí v náhradní rodinné péči je těžší, protože jejich identita se částečně odlišuje od identity náhradních rodičů. K tomu, aby náhradní rodiče pomohli dítěti ve vytvoření zdravé identity, poskytuje praktická doporučení, které uvádíme v příloze této práce.

Shrnutí:

V této kapitole jsme s cílem zdůraznit význam rodiny v životě dítěte uvedli různá pojetí rodiny a domova. Rovněž jsme poskytli výčet základních psychologických potřeb, jejichž uspokojení ze strany rodiny je pro zdravý vývoj dítěte velmi důležité. Dále jsme se pokusili nastínit skutečnosti ovlivňující průběh kontaktů dítěte s jeho biologickou rodinou, důležitou roli odborníků

[121] KLIMEŠ, J. *Budování identity dítěte.* Praha : Rozum a Cit, 2008, s. 6-10.

na problematiku náhradní rodinné péče, kteří jsou v rámci své odbornosti a profesní zodpovědnosti zaangažováni v realizaci kontaktů tak, jak jim to ukládá zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Na závěr přibližujeme problematiku identity náhradních rodičů a jejich náročnou roli v budování zdravé identity přijatého dítěte. Blíže vysvětlujeme rozdíly mezi biologickým a psychologickým, resp. náhradním rodičovstvím, pojetí identity dítěte, její druhy a to, jak budování zdravé identity dítěte v náhradní rodinné péči úzce souvisí s přijetím identity náhradního rodičovství.

4.3 Odborná pomoc a sociální služby v problematice náhradní rodinné péče v rámci Moravskoslezského kraje

S problematikou náhradní rodinné péče souvisí také potřeba odborné pomoci a sociálních služeb, které mají poskytnout odborné rady, pomoc, doprovázení náhradním rodičům a dětem vyrůstající v náhradní rodině. V neposlední řadě tato odborná pomoc směřuje také k biologické rodině dítěte v souvislosti s realizací kontaktů případně návratem dítěte zpět do biologické rodiny. V této kapitole chceme poskytnout základní informace o odborné pomoci a sociálních službách v problematice náhradní rodinné péče. V příloze uvádíme příklady zařízení sociálních služeb v Moravskoslezském kraji s kontaktními údaji.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí upravuje v ust. § 11 odst. 1 a 2 **zajištění podpůrných služeb pro náhradní rodiče** ze strany obecního úřadu obce s rozšířenou působností a ze strany krajského úřadu. Krajský úřad zajišťuje *„osvojitelům nebo pěstounům poradenskou pomoc související s osvojením dítěte nebo svěřením dítěte do pěstounské péče, zejména v otázkách výchovy.“* [123]
Obecní úřad obce s rozšířenou působností *„poskytuje osobám vhodným stát se osvojiteli nebo pěstouny poradenskou pomoc související s osvojením dítěte nebo svěřením dítěte do pěstounské péče, zejména v otázkách výchovy dítěte.“* [124]

Sociální služby jsou služby, jejichž poskytování vyplývá ze zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách a jsou poskytovány v zařízeních sociálních

[122] Tamtéž, s. 10.
[123] § 11 odst. 2 písm. b) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

služeb. V rámci náhradní rodinné péče jsou poskytovány náhradním rodinám a dětem sociální služby například v rodinných a manželských poradnách a občanských poradnách. Tyto poradny poskytují odbornou pomoc a podporu rodinám v různých nepříznivých životních situacích včetně problematiky náhradní rodinné péče nebo se specializují pouze na oblast náhradní rodinné péče, což vyplývá ze samotného názvu poradny.

V rámci Moravskoslezského kraje působí Centrum psychologické pomoci p.o. v Karviné, jehož zřizovatelem je Krajský úřad Moravskoslezského kraje v Ostravě. Centrum psychologické pomoci poskytuje odborné služby prostřednictvím Rodinných a manželských poraden v šesti krajských městech a Poradny pro náhradní rodinnou péči v Ostravě, která se specializuje na náhradní rodinnou péči.

V rámci náhradní rodinné péče realizuje např. **Poradna pro náhradní rodinnou péči v Ostravě** odbornou přípravu a odborné posouzení žadatelů o náhradní rodinnou péči. Dále poskytuje poradenství pro zájemce o osvojení nebo pěstounskou péči, poradenství pro již stávající náhradní rodiny při řešení výchovných nebo jiných problémů související s výchovou a péčí o dítě. [125]

Mimo výše uvedené činnosti organizuje Centrum psychologické pomoci víkendové konzultace s pěstounskými rodinami, které se uskutečňují ve formě víkendových pobytů. Víkendové pobyty se zaměřují na konzultace mezi odborníky a pěstouny, volnočasové aktivity pro pěstouny a děti a předávání si vzájemných životních zkušeností s výchovou dětí v pěstounské péči. Poradna také nabízí náhradním rodičům tzv. „vzdělávání“ formou jednorázových seminářů nebo pravidelných setkání v rámci „rodičovských skupin“ pod vedením odborného lektora. [126]

---

[124] § 11 odst. 1 písm. d) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

[125] Poradna pro náhradní rodinnou péči v Ostravě [on line]. [Ostrava] : Poradna pro náhradní rodinnou péči, [cit. 3. února 2011]. Dostupné na World Wide Web www.cepp.cz : Přístupné na <http://www.cepp.cz/poradna_ostrava.php>.

[126] Poradna pro náhradní rodinnou péči v Ostravě- podrobněji o službách [on line]. [Ostrava] : Poradna pro náhradní rodinnou péči, [cit. 3. února 2011]. Dostupné na World Wide Web www.cepp.cz : Přístupné na <http://www.cepp.cz/poradna_ostrava_podrobneji_o_sluzbach.php>

V Moravskoslezském kraji působí další organizace – církevní organizace, občanská sdružení, poskytující sociální služby, odbornou pomoc a podporu v oblasti náhradní rodinné péče.

5 VÝZKUMNÁ ČÁST

V této kapitole se zaměřujeme na výzkumné šetření, k jehož provedení jsme stanovili cíle a výzkumné předpoklady související s problematikou dětí svěřených do pěstounské péče a jejich biologické rodiny. Zaměřili jsme se na různé cílové skupiny a k provedení výzkumného šetření jsme použili výzkumné metody kvalitativní a kvantitativní.

Administrativní členění kraje

Výzkumné šetření se zaměřuje z demografického hlediska na region Moravskoslezského kraje. Proto pro znázornění uvádíme na následující stránce správní mapu Moravskoslezského kraje (zdroj: cit. 27.2.2011, www. czso.cz - http://www.ostrava.czso.cz/xt/redakce.nsf/i/administrativni_cleneni_moravskoslezskeho_kraje_k_31_12_2009/$File/80101110m_adm.jpg).

5.1 Stanovení cílů a výzkumné předpoklady

Hlavní cílem výzkumného šetření je **zjistit, jaký vliv mají kontakty dítěte s jeho biologickou rodinou na jeho vývoj.**

Dílčí cíle:

Cíl 1 – Zjistit, jak ovlivňují kontakty dítěte s biologickými rodiči (rodinou) jeho osobnost a chování.

Cíl 2 – Zachytit, co se děje s dítětem, když se kontakty neuskutečňují.

Cíl 3 – Popsat, jaký postoj zaujímají pěstouni ke kontaktům a biologickým rodičům dítěte.

Výzkumné předpoklady (dále jen „VP“) pro účely dotazníkového šetření:

VP 1 Předpokládáme, že většina pěstounů přijímá biologické rodiče jako součást života dítěte.

VP 2 Předpokládáme, že většina pěstounů se domnívá, že kontakty dítěte s biologickou rodinou jim umožnily více pochopit původ dítěte.

VP 3 Předpokládáme, že většina pěstounů se domnívá, že jim kontakty dítěte s biologickou rodinou pomohly pochopit více osobnost a potřeby dítěte.

VP 4 Předpokládáme, že většina pěstounů hodnotí kontakty dítěte s biologickou rodinou a sdělení pravdivých informací o jeho rodině pozitivně, neboť přispívají k vytvoření vlastní identity dítěte.

VP 5 Předpokládáme, že ve většině případů dítě vnímá dobře kontakt s biologickou rodinou.

VP 6 Předpokládáme, že podle většiny pěstounů pomáhají kontakty dítěte s biologickou rodinou ke zdravému vývoji jeho osobnosti.

5.2 Cílové skupiny, metodologie a organizace výzkumného šetření

Cílové skupiny

Mezi cílové skupiny tohoto výzkumného šetření patří pro účely metody dotazníkového šetření tzv. cizí pěstounské rodiny, resp. pěstouni, kteří vychovávají dítě nebo děti, jež byly svěřeny do pěstounské péče:

a) v rámci procesu zprostředkování náhradní rodinné péče nebo
b) osobám blízkým dítěti nebo jeho biologické rodině (mimo příbuzné osoby dítěte).

Výše uvedení pěstouni vychovávají dítě nebo děti, které mají/nemají kontakt se svou biologickou rodinou, tj. rodiči a dalšími příbuznými.

Cílovou skupinou pro účely metody rozhovoru byla zvolena psycholožka z Poradny pro náhradní rodinnou péči v Ostravě. Cílovou skupinou pro účely metody kazuistiky byly zvoleny děti vyrůstající v pěstounské péči, jež mají pravidelný nebo občasný kontakt se svou biologickou rodinou.

Metodologie

Při výzkumném šetření využíváme metody dotazníku, rozhovoru a kazuistik. Jedná se o dotazníky určené pěstounům, rozhovor s psycholožkou z Poradny pro náhradní rodinnou péči v Ostravě a kazuistiky dětí v pěstounské péči zpracované studiem spisové dokumentace vedené na oddělení sociálně-právní ochrany dětí Magistrátu města Ostravy.

Podle Chrásky dotazník obsahuje předem připravené, pečlivě formulované a seřazené otázky v písemné podobě. Otázky zodpovídají respondenti také písemně. V dotazníku mohou být voleny jednotlivé druhy otázek, a to uzavřené a otevřené. Mezi uzavřené otázky patří otázky výběrové, polozavřené, výčtové a

stupnicové. Výběrové otázky nabízí několik odpovědí, z nichž respondent má zvolit pouze jednu. Polouzavřené otázky nabízejí možnost „jiné odpovědi“, pokud respondentovi nevyhovuje žádná z uvedených možností. U výčtových otázek volí respondent více možností odpovědí. [127] Chráska popisuje metodu interview, v širším pojetí jej nazývá rozhovorem. Jedná se o metodu, kterou se shromažďují data při bezprostřední slovní komunikaci mezi tazatelem a respondentem (dotazovaným). Strukturovaný (standardizovaný) rozhovor, který používáme při výzkumném šetření, spočívá v přesné formulaci a pořadí otázek, které tazatel čte a zaznamenává respondentovy odpovědi. Záznam rozhovoru se může provádět písemně nebo pomocí technických prostředků. [128]

Dotazník obsahuje celkem 30 otázek, otevřené a uzavřené. Na začátku dotazníku jsou voleny uzavřené otázky zaměřené na věk, pohlaví a stupeň vzdělání pěstounů, zda mají vlastní děti, jejich počet a počet dětí vychovávaných v pěstounské péči. Poté následují také uzavřené otázky konkrétně se zaměřující na sledovanou oblast náhradní rodinné péče – na dítě, které vychovávají pěstouni v pěstounské péči, na kontakty dítěte s jeho biologickou rodinou a na názory, postoje a zkušenosti pěstounů týkající se dítěte a jeho biologické rodiny. V závěru je položena otevřená otázka pro případné doplnění ke sledované problematice. Vzor dotazníku s otázkami je uveden v příloze 2.

Rozhovor s psycholožkou je standardizovaný, obsahuje 22 otevřených otázek zaměřující na sledovanou problematiku náhradní rodinné péče, jedná se o otázky přímé, nepřímé a projektivní, z čehož převažují otázky přímé. V úvodní části rozhovoru jsou položeny otázky zaměřené na náplň práce psycholožky a počet pěstounských rodin, se kterými aktuálně pracuje a kde probíhá kontakt dětí s biologickou rodinou. V závěru je položena otevřená otázka pro případné doplnění ke sledované problematice.

Zpracovány byly čtyři ***kazuistiky*** celkem šesti dětí v pěstounské péči, které mají pravidelný nebo občasný kontakt se svou biologickou rodinou.

[127] CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu.* Praha : Grada, 2007, s. 163 – 167.
[128] Tamtéž, s. 182 – 183.

Organizace výzkumného šetření

V období červenec – září 2010 byly vytvořeny otázky dotazníku do finální podoby. V období září – říjen 2010 byly osloveny pro účely metody dotazníku sociální pracovnice oddělení sociálně-právní ochrany dětí, agendy náhradní rodinné péče při 22 obecních úřadech obcí s rozšířenou působností působících v Moravskoslezském kraji, viz. mapa administrativního členění kraje. Sociální pracovnice byly osloveny prostřednictvím e-mailu, telefonicky a osobně. Původně byl záměr sledovat cílovou skupinu, kterou by tvořili pouze pěstouni vychovávající děti, které mají kontakt s biologickou rodinou. Jelikož bylo zjištěno, že takovýchto pěstounů je velmi málo, byla cílová skupina rozšířena o pěstouny vychovávající děti bez kontaktů s biologickou rodinou. Některé sociální pracovnice neposkytly žádnou zpětnou vazbu se sdělením, zda mají či nemají ve své evidenci tyto rodiny. Sociální pracovnice, jež poskytly zpětnou vazbu, byly osloveny opětovně telefonicky s žádostí o spolupráci při předání dotazníku pěstounům s vysvětlením účelu výzkumného šetření. Byla tedy zvolena cílová skupina pěstounů, kteří vychovávají děti, které mají/nemají kontakt se svou biologickou rodinou. Výběr a počet pěstounů byl omezen také tím, že někteří neměli zájem dotazník vyplnit, přestože spadali do cílové skupiny.

Spolupráci poskytlo pouze 7 obecních úřadů obcí s rozšířenou působností, a to Městský úřad Bruntál, Městský úřad Český Těšín, Magistrát města Havířova, Magistrát města Karviné, Magistrát města Opavy, Městský úřad Orlová a Magistrát města Ostravy. Dotazníky byly předány pěstounům v období listopadu 2010 prostřednictvím osobního kontaktu příslušné sociální pracovnice s pěstouny, kteří jsou jejími klienty, nebo zaslány poštou ze strany příslušné sociální pracovnice na adresu pěstounů, aby byla zachována ochrana osobních údajů pěstounů. Vyplněné dotazníky zaslala zpět ke zpracování buď příslušná sociální pracovnice nebo samotní pěstouni. Pro účely poštovního doručování byly zakoupeny poštovní známky, které pěstouni nehradili. Dotazníky byly vráceny vyplněné ke zpracování do konce prosince 2010.

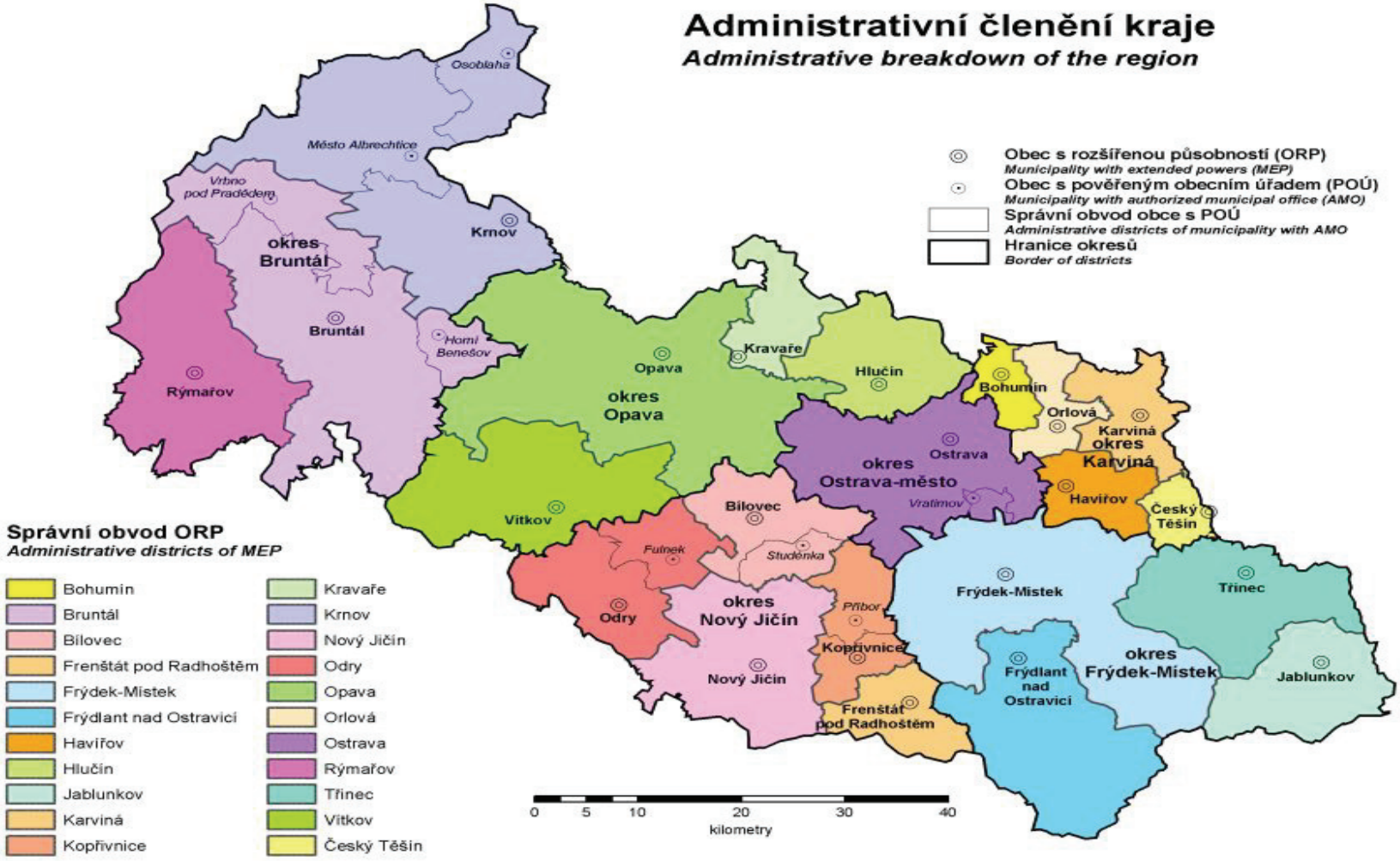
Administrativní členění kraje
Administrative breakdown of the region
Obec s rozšířenou působností (ORP)
Municipality with extended powers (MEP)
Obec s pověřeným obecním úřadem (POÚ)
Municipality with authorized municipal office (AMO)
Správní obvod obce s POÚ
Administrative districts of municipality with AMO
Hranice okresů
Border of districts
Správní obvod ORP
Administrative districts of MEP
Bohumin
Bruntál
Bílovec
Frenštát pod Radhoštěm
Frýdek-Místek
Frýdlant nad Ostravicí
Havířov
Hlučín
Jablunkov
Karviná
Kopřivnice
Kravaře
Krnov
Nový Jičín
Odry
Opava
Orlová
Ostrava
Rýmařov
Třinec
Vítkov
Český Těšín
Osoblaha
Město Albrechtice
Vrbno pod Pradědem
Krnov
okres Bruntál
Bruntál
Horní Benešov
Rýmařov
Opava
okres Opava
Kravaře
Hlučín
Bohumín
Orlová
Karviná
okres Karviná
Ostrava
okres Ostrava-město
Vratimov
Havířov
Český Těšín
Vítkov
Bílovec
Studénka
Fulnek
Odry
okres Nový Jičín
Nový Jičín
Příbor
Kopřivnice
Frenštát pod Radhoštěm
Frýdek-Místek
okres Frýdek-Místek
Frýdlant nad Ostravicí
Třinec
Jablunkov
0 5 10 20 30 40
kilometry

V průběhu listopadu 2010 byla oslovena psycholožka Poradny pro náhradní rodinnou péči v Ostravě a požádána o poskytnutí rozhovoru, byl jí sdělen cíl výzkumného šetření. Bylo zjištěno, že náplň práce psycholožky odpovídá reálné možnosti získat odpovědi na položené otázky. Psycholožka byla velmi vstřícná k provedení rozhovoru a ke spolupráci. Rozhovor probíhal v kanceláři psycholožky v poradně, byl zaznamenán prostřednictvím diktafonu dne 3.12.2010, zpracován v písemné podobě a autorizován dne 14.12.2010 podpisem psycholožky Mgr. Barbory Szpernolové. Záznam rozhovoru byl zpracován také na DVD-RW nosiči.

Pro účely zpracování kazuistik byly osloveny osobně sociální pracovnice oddělení sociálně-právní ochrany dětí Magistrátu města Ostravy, agendy náhradní rodinné péče. Zpracovány byly spisové dokumentace čtyř pěstounských rodin v období leden - únor 2011.

5.3 Vlastní výzkum

Údaje získané při zpracování dotazníků jsou zcela anonymní. V případě kazuistik jsou jména osob pozměněna s ohledem na dodržování zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů. Rozhovor byl psycholožkou autorizován vlastnoručním podpisem, kterým udělila souhlas s jeho uvedením v přiloženém znění a nemá k tomuto námitky.

DOTAZNÍK

Dotazník vyplnili pěstounské páry a jednotlivci, celkem 40 pěstounů, z toho 15 mužů a 25 žen. Věk pěstounů byl od 31 let a výše, z toho 13 pěstounů ve věku 31 až 40 let, 23 pěstounů ve věku od 41 do 50 let a 4 pěstouni ve věku od 50 let a více. Základní vzdělání má pouze jeden pěstoun, 18 pěstounů má středoškolské vzdělání (vyučen), 18 pěstounů středoškolské vzdělání s maturitou a 2 pěstouni mají vysokoškolské vzdělání, jeden pěstoun vyšší odborné vzdělání. Zastoupeno je 23 pěstounů, kteří mají vlastní děti, 17 pěstounů bez vlastních dětí. Pěstouni s vlastními dětmi vychovávají v současné době 15 dětí, 8 dětí je již dospělých. Nejvíce je zastoupeno pěstounů, kteří vychovávají jen jedno dítě, poté pěstouni vychovávající tři děti a pět a více dětí.

Cíl 1 jsme zjišťovali pomocí VP 5, 6 a 4.

VP 5 Předpokládáme, že ve většině případů dítě vnímá dobře kontakt s biologickou rodinou. VP 5 se částečně potvrdil. Otázkou č. 14 jsme zjišťovali, jak vnímá dítě kontakty se svou biologickou rodinou. Zda jej vnímá ve většině případů dobře nebo špatně, případně zda se u dítěte objevují protichůdné pocity. Zjistili jsme, že je v zásadě zastoupena stejná míra dobrých i špatných pocitů, které dítě zakouší vůči kontaktům s biologickou rodinou. Celkem ve 43,7 % vnímá dítě dobře kontakt s biologickou rodinou, z toho ve 22,3 % je dítě usměvavé, spokojené, ve 22,8 % se těší na rodiče. Špatně vnímá dítě kontakty rovněž celkem ve 43,7 %, z toho ve 20,8 % je dítě rozrušené, neklidné, v 8,3 % je s dítětem více výchovných problémů, v 6,3 % se dítě upíná na nereálnou představu návratu do biologické rodiny a v 8,3 % zažívá pocity nejistoty „kdo jsou skutečně jeho rodiče“. Ve 12,5 % se u dítěte projevují ještě jiné pocity, kdy dítě nemá zájem o kontakt v 33,3 %, avšak nebylo zjišťováno, z jakého důvodu dítě nemá zájem a pěstouni důvod sami neuvedli. Z kategorie jiných pocitů v 33,3 % dítě zakouší bolest z odmítnutí, zklamání a v 16,7 % se těší na další příbuzné a dárky a v 16,7 % má protichůdné pocity při kontaktu (dobré i špatné). Výsledky znázorňuje graf 1, 2, 3.

Graf 1 Pocity dítěte při kontaktu s biologickou rodinou

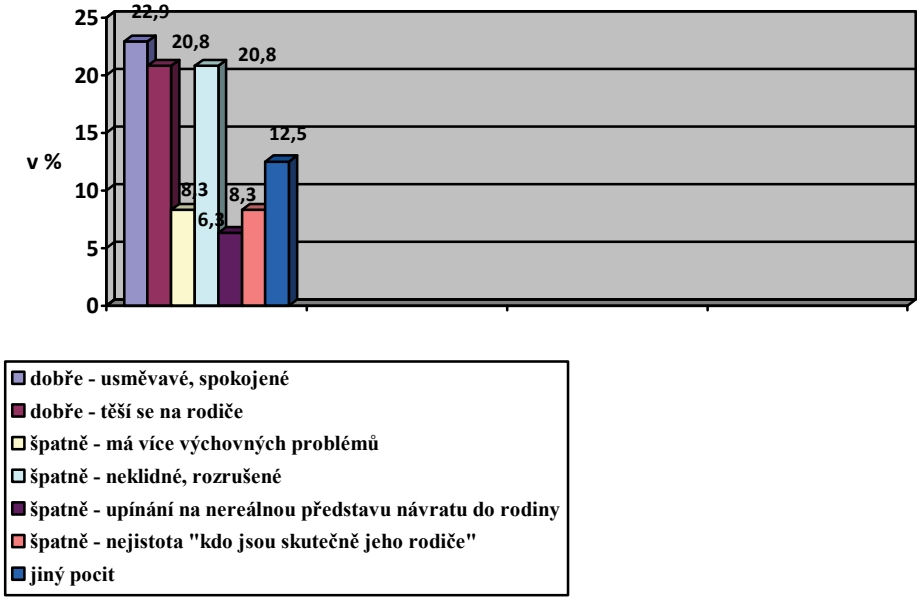

Graf 2 Výchovné problémy dítěte v důsledku kontaktu s biologickou rodinou

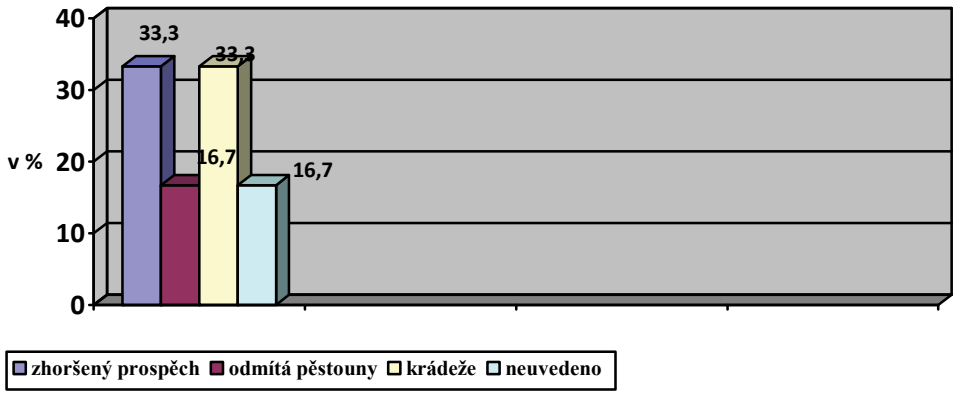

Graf 3 Jiné pocity dítěte při kontaktu s biologickou rodinou

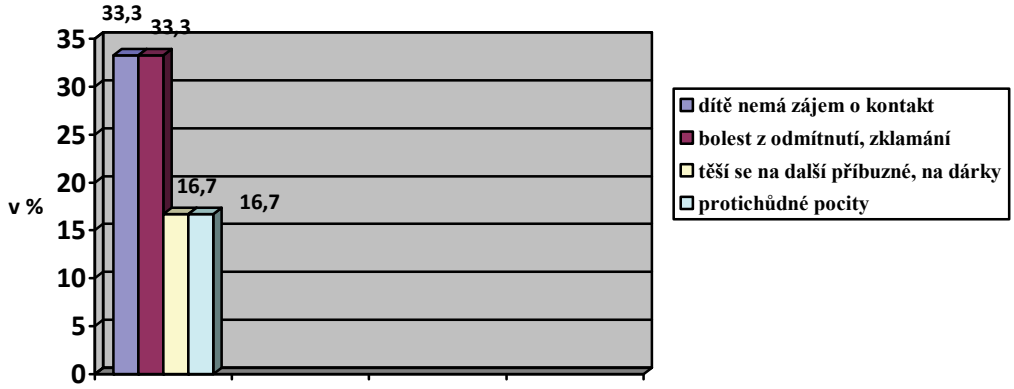

VP 6 Předpokládáme, že podle většiny pěstounů pomáhají kontakty dítěte s biologickou rodinou ke zdravému vývoji jeho osobnosti. VP 6 se nepotvrdil. Otázkou č. 26 jsme zjišťovali, zda pomáhají dle názoru pěstounů kontakty dítěte s biologickou rodinou ke zdravému vývoji jeho osobnosti. Zjistili jsme, že podle 42,5 % pěstounů kontakty dítěte s biologickou rodinou nepomáhají dítěti ke zdravému vývoji osobnosti. Opačný názor má 32,5 % pěstounů a 25 % pěstounů neví, zda kontakty pomáhají ke zdravému vývoji osobnosti dítěte. Výsledky znázorňuje graf 4.

Graf 4 Kontaky dítěte s biologickou rodinou - pomoc ke zdravému vývoji osobnosti dítěte

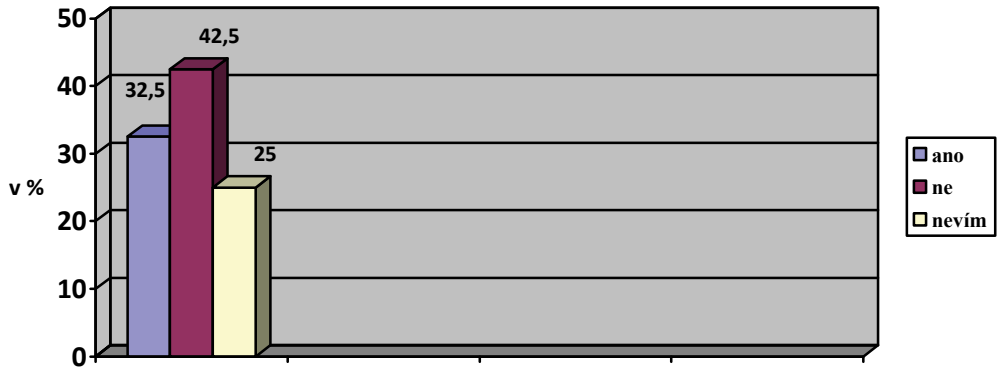

VP 4 Předpokládáme, že většina pěstounů hodnotí kontakty dítěte s biologickou rodinou a sdělení pravdivých informací o jeho rodině pozitivně, neboť přispívají k vytvoření vlastní identity dítěte. VP 4 se potvrdil.

Otázkou č. 27 jsme zjišťovali, zda jsou pěstouni názoru, že pomocí kontaktů dítěte s biologickou rodinou si dítě vytvoří jasnější představu o svých rodičích. Zjistili jsme, že většina pěstounů (52,5 %) je skutečně tohoto názoru. 30 % pěstounů je opačného názoru a pouze 17,5 % pěstounů neví, zda kontakty pomohou dítěti k jasnější představě o svých rodičích. Výsledky znázorňuje graf 5.

Graf 5 Kontakty dítěte s biologickou rodinou - pomoc dítěti k vytvoření představy o biolog. rodičích

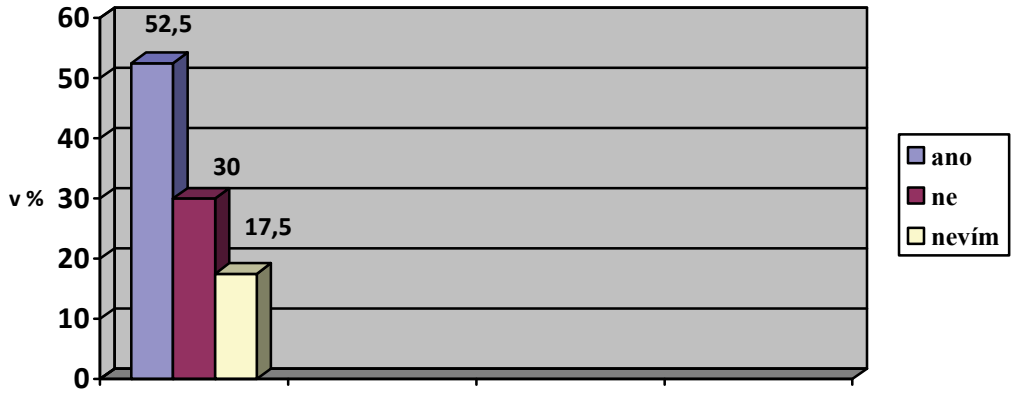

Otázkou č. 28 jsme zjišťovali, zda pěstouni považují kontakt dítěte s biologickou rodinou důležitým pro to, aby dítě pochopilo kým je, odkud pochází (tj. pochopení svého původu) a vytvořilo si tak vlastní obraz o sobě samém (tj. identitu). Zjistili jsme, že podle většiny pěstounů (57,5 %) je kontakt dítěte s biologickou rodinou důležitý pro pochopení dítěte kým je, odkud pochází a k vytvoření vlastního obrazu o sobě samém. Pouze podle 30 % pěstounů nejsou kontakty v tomto směru důležité a 12,5 % neví, zda jsou kontakty důležité. Výsledky uvádí graf 6.

Graf 6 Kontakty dítěte s biologickou rodinou - pomoc dítěti k pochopení původu, sebe sama

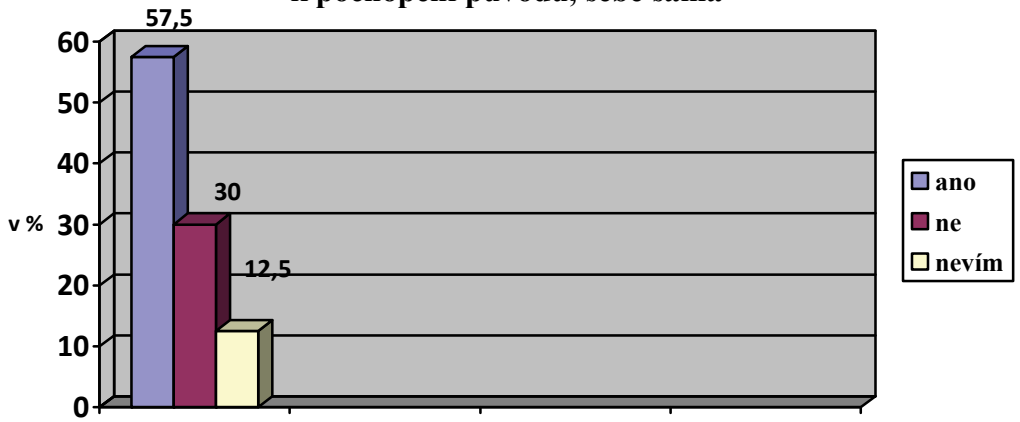

Otázkou č. 30 jsme zjišťovali, zda pěstouni považují za důležité pro dítě, aby vědělo pravdivé informace o své biologické rodině. Zjistili jsme, že podle většiny pěstounů (95 %) je pro dítě důležité vědět pravdivé informace o své biologické rodině. Žáden z pěstounů nepopírá důležitost pravdivých informací o biologické rodině, pouze 5 % neví, zda pravdivé informace o biologické rodině považuje pro dítě za důležité. Výsledky znázorňuje graf 7. Podle pěstounů jsou pravdivé informace důležité z těchto důvodů – nejvíce proto, aby dítě znalo svůj původ, tj. hodnoty, zvyky, tradice své rodiny vyplývající z etnického původu (v 36,1 %), dále proto, že dítě má právo na tyto informace (v 31,9 %), aby vědělo, kým je, komu se narodilo, tj. rovněž původ dítěte (v 30,5 %) a v 1,4 % z důvodu, že dítě chce znát tyto informace o biologické rodině. Výsledky uvádí graf 8.

Graf 7 Důležitost pravdivých informací o biologické rodině

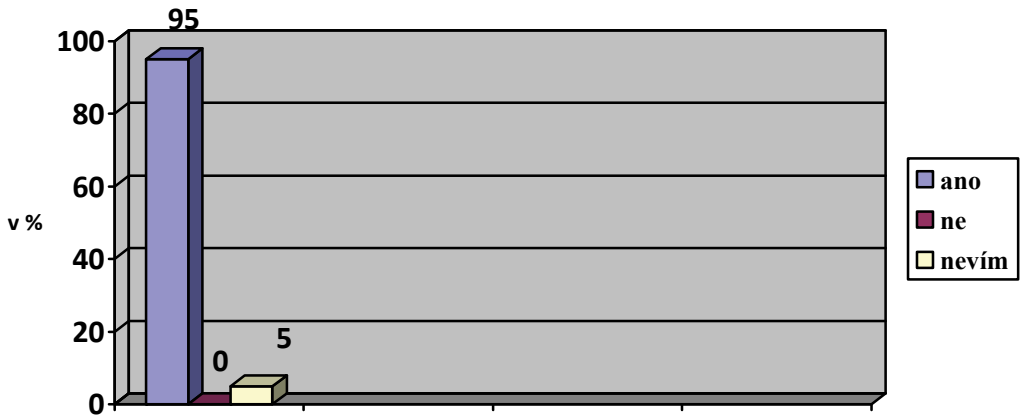

Graf 8 Důvody pro sdělení pravdivých informací o biologické rodině

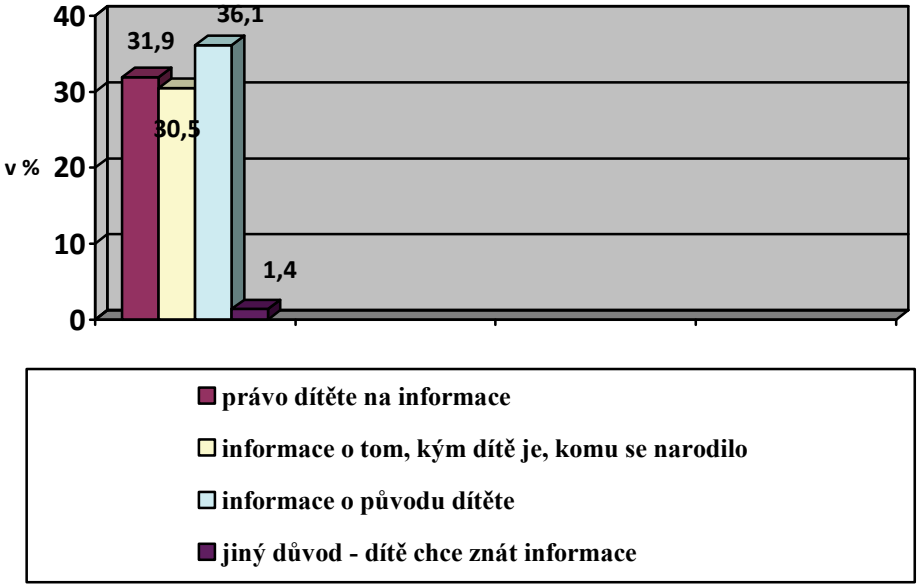

Cíl 3 jsme zjišťovali pomocí VP 2, 3 a 1.

VP 2 Předpokládáme, že většina pěstounů se domnívá, že kontakty dítěte s biologickou rodinou jim umožnily více pochopit původ dítěte. VP 2 se potvrdil. Otázkou č. 18 jsme zjišťovali, zda se pěstouni domnívají, že kontakty dítěte s biologickou rodinou jim umožní nebo umožnily pochopit více původ dítěte (tj. z jaké rodiny dítě pochází, jakým rodičům se narodilo, jaké je jeho

etnikum). Zjistili jsme, že většina pěstounů (52,5 %) se domnívá, že jim umožní/umožnily kontakty více pochopit původ dítěte. Pouze 35 % pěstounů je opačného názoru a 12,5 % pěstounů neví, zda jim kontakty umožní/umožnily více pochopit původ dítěte. Výsledky znázorňuje graf 9.

Graf 9 Větší pochopení původu dítěte pěstouny pomocí kontaktů dítěte s biologickou rodinou

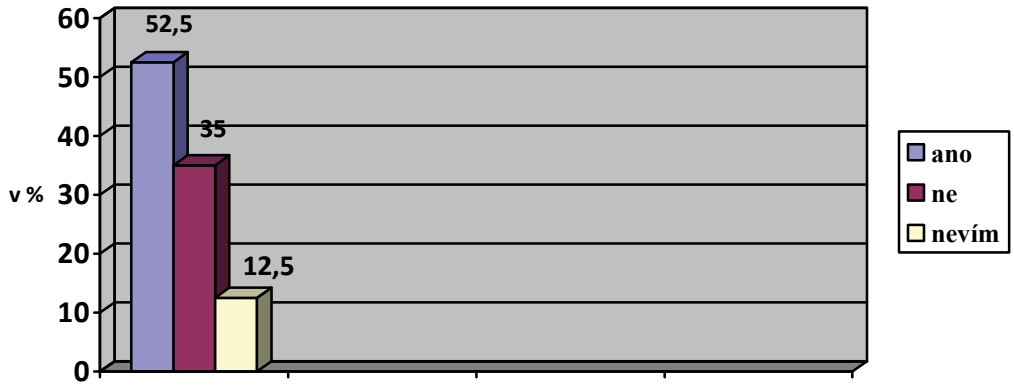

VP 3 Předpokládáme, že většina pěstounů se domnívá, že jim kontakty dítěte s biologickou rodinou pomohly pochopit více osobnost a potřeby dítěte.

VP 3 se nepotvrdil. Otázkou č. 19 zjišťovali, zda se pěstouni domnívají, že jim kontakty dítěte s biologickou rodinou pomohou nebo pomohly pochopit více osobnost a potřeby dítěte. Zjistili jsme, že 42,5 % pěstounů se domnívá, že jim pomohou nebo pomohly kontakty pochopit více osobnost a potřeby dítěte. 35 % pěstounů je opačného názoru a 22,5 % pěstounů neví, zda jim kontakty pomohou nebo pomohly toto pochopit. Výsledky uvádí graf 10.

Graf 10 Větší pochopení osobnosti a potřeb dítěte pěstouny pomocí kontaktů dítěte s biologickou rodinou

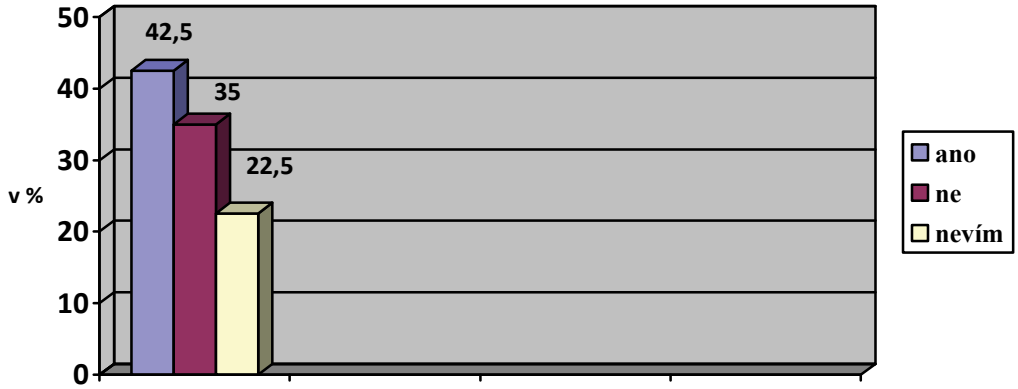

VP 1 Předpokládáme, že většina pěstounů přijímá biologické rodiče jako součást života dítěte. VP 1 se nepotvrdil. Otázkou č. 15 jsme zjišťovali, jak pěstouni vnímají biologické rodiče dítěte. Zjistili jsme, že neutrální postoj k biologickým rodičům zaujímá většina pěstounů (55,6 %), avšak pozitivním zjištěním je i to, že 35,6 % pěstounů přijímá rodiče jako součást života dítěte a pouze 8,9 % pěstounů má k rodičům spíše negativní postoj. Výsledek znázorňuje graf 11. Spíše negativní postoj zaujímají pěstouni k rodičům dítěte, jelikož se jim nejvíce nelíbí chování rodičů k dítěti v minulosti (v 40 %). Dále se pěstounům nelíbí způsob života rodičů, jejich suverénní chování a to, že rodiče pěstouny neinformovali o důležitém rozhodnutí v životě dítěte. Výsledky znázorňuje graf 12. Mezi nejčastější důvody přijetí biologických rodičů jako součást života dítěte uvedli pěstouni fakt, že potřebují znát „kořeny" dítěte a to, že rodiče dali dítěti život (v 52,9 %). Dalším důvodem je pozitivní vazba dítěte k rodičům (v 17,6 %) a fakt, že je to důležité pro to, aby dítě přijalo pěstouny (v 5,9 %). Výsledky znázorňuj graf 13.

Graf 11 Postoj pěstounů k biologickým rodičům dítěte

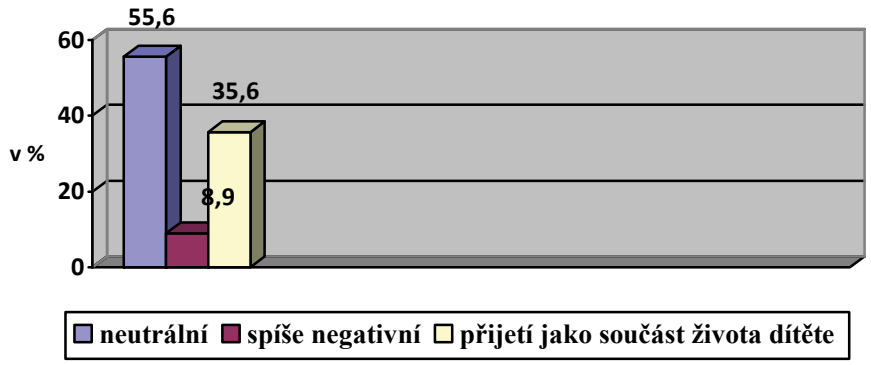

Graf 12 Důvody spíše negativního postoje pěstounů k biologickým rodičům dítěte

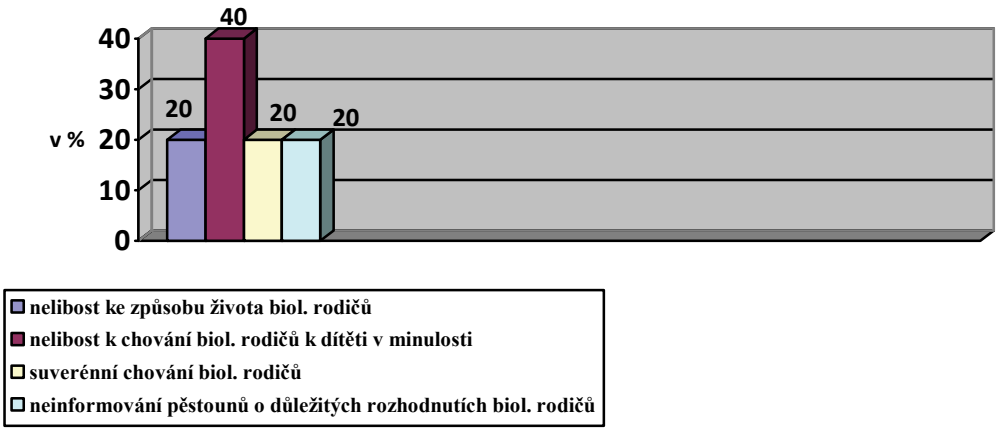

Graf 13 Důvody přijetí biologických rodičů jako součást života dítěte

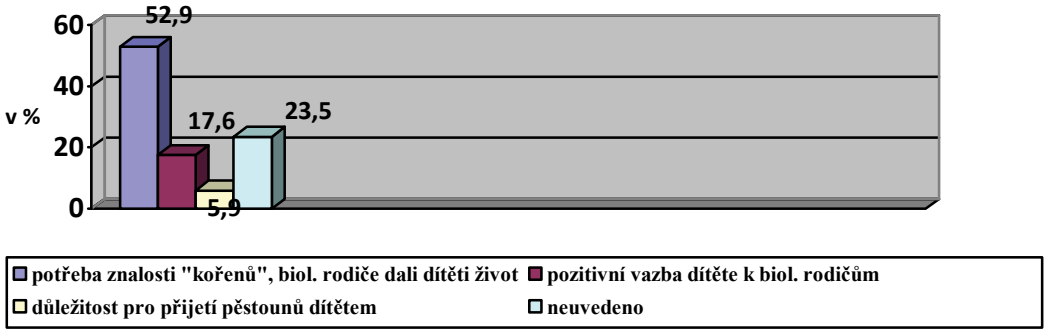

Následující výsledky dotazníkového šetření jsou znázorněny v grafech, v příloze 3 této práce. Otázkou č. 6 jsme zjišťovali, co pro pěstouny znamená pěstounská péče. Nejvíce pro ně znamená, že dají dítěti lásku, domov, který mu nemůže dát jeho biologická rodina (43,2 %). Dále v 17,9 % je pro pěstouny naplněním života a v 15,8 % znamená výchovu dítěte. Jako jiný význam uvedli poskytnutí pozitivních rodinných vzorů dítěti (2,1 %). Znázorňuje graf 14.

Otázkou č. 7 jsme zjišťovali, zda pěstouni vyhledali v případě problémů s výchovou dítěte odbornou pomoc. Většina pěstounů (65 %) vyhledala odbornou pomoc, pouze 35 % odbornou pomoc nevyhledalo. Nejčastěji se jednalo o pomoc Poradny pro náhradní rodinnou péči (45,2 %), v 16,1 % Pedagogicko-psychologická poradna. Dále pomoc dětského psychiatra a organizace NATAMA (tj. Náhradní Táta a Máma – Institut náhradní rodinné péče v Praze). Znázorňuje graf 15, 16.

Otázkou č. 8 jsme zjišťovali, zda se pěstouni „vzdělávají“ v oblasti náhradní rodinné péče. Většina pěstounů (82,5 %) se v této oblasti vzdělává. Nejčastěji uvedli, že se vzdělávají z důvodu, aby lépe pochopili potřeby a výchovu dítěte (35,3 %). Dále z důvodů zvládnutí výchovných problémů dítěte, získání zkušeností od ostatních pěstounů, z důvodu zájmu o vzdělávání a pro lepší pochopení sebe sama. Nejčastěji se pěstouni účastní formy vzdělávání – víkendových pobytů pro pěstouny a děti (43,5 %), poté seminářů, přednášek a besed, rodičovských skupin. Jako další formu „vzdělávání“ uvedli samostudium. Znázorňuje graf 17, 18, 19.

Otázkou č. 9 jsme zjišťovali, zda děti v pěstounské péči jsou v kontaktu se svou biologickou rodinou. Většina dětí (54,2 %), které jsou vychovávány v pěstounské péči, mají kontakt se svou biologickou rodinou. U 45,8 % dětí neprobíhá kontakt s biologickou rodinou. Někteří pěstouni vychovávají více než jedno dítě, přičemž pouze u některých z dětí kontakt probíhá. Výsledná hodnota v grafu není tedy úměrná počtu dětí v pěstounské péči, ale míře zastoupení kontaktů u všech dětí v pěstounské péči. Jelikož se jedná o pěstouny, kteří vychovávají dítě ve společné pěstounské péči jako pár nebo jako jednotlivec, nelze tedy zjistit přesný počet dětí vychovávaných v pěstounské péči, ale pouze četnost dětí vyjádřenou v %. Výsledky znázorňuje graf 20. V 88 % se kontakt

neuskutečňuje z důvodu nezájmu biologické rodiny o dítě. Pouze z 8 % kontakt neprobíhá z důvodu, že je to pro dítě snazší a ve 4 % z důvodu možnosti zásahu biologické rodiny do výchovy dítěte. Výsledky znázorňuje graf 21.

Otázkou č. 10 jsme zjišťovali, s jakými členy rodiny je dítě v kontaktu. Nejčastěji probíhá kontakt s biologickými rodiči (42,5 %). Ve 27,7 % se sourozenci dítěte. Nejméně probíhá s prarodiči a dalšími příbuznými. Znázorňuje graf 22.

Otázkou č. 11 jsme zjišťovali, o jaký typ kontaktu dítěte s biologickou rodinou se jedná. Nejčastěji probíhá osobní kontakt (45,8 %), poté telefonický a nejméně písemný. Znázorňuje graf 23.

Otázkou č. 12 jsme zjišťovali, kdo měl zájem o první kontakt dítěte s biologickou rodinou. Nejvíce měla o první kontakt zájem biologická rodina (41,9 %), v 32,3 % dítě si přálo kontakt – ptalo se na rodiče, další příbuzné a v 25,8 % projevili zájem o první kontakt pěstouni. V převážné většině projevili pěstouni zájem o kontakt proto, že dítě má mít kontakt s biologickou rodinou (71,4 %). Dále z důvodu citové vazby dítěte na sourozence a z důvodu, že se u dítěte objevily výchovné problémy při chybějícím kontaktu s biologickou rodinou. Z odpovědí pěstounů vyplývá, že mají jasnou a reálnou představu o tom, že kontakt pro dítě je důležitý, když v 71,4 % uvedli, že „dítě má mít kontakt s biologickou rodinou“. Znázorňuje graf 24, 25.

Otázkou č. 13 jsme zjišťovali, jakým způsobem probíhají kontakty dítěte s biologickou rodinou. Ve většině případů (58,6 %) probíhají na základě domluvy pěstounů s biologickou rodinou. Dále v neformálním prostředí, v poradenském zařízení – Poradna pro náhradní rodinnou péči. Nejméně na úřadě – OSPOD (oddělení sociálně-právní ochrany dětí). Nejčastějším místem neformálního prostředí kontaktů je park, restaurace, cukrárna, hrací koutek. Nejméně probíhá kontakt u pěstounů. Znázorňuje graf 26, 27.

Otázkou č. 16 jsme zjišťovali, jak vnímají pěstouni své náhradní rodičovství, zda jej vnímají jako rovnocenné, tj. stejné jako biologické rodičovství nebo jako nerovnocenné, nebo toto nemohou posoudit, jelikož nemají vlastní děti nebo mají jiný postoj. Většina pěstounů (55,6 %) vnímá náhradní rodičovství jako rovnocenné s biologickým rodičovstvím, nerozlišuje je. Jsou zde i pěstouni

(21,7 %), kteří mají jiný postoj, vnímají náhradní rodičovství z jiného pohledu, tedy není pro ně rovnocenné ani nerovnocenné. Znázorňuje graf 28. Pouze 15,2 % pěstounů vnímá náhradní rodičovství jako nerovnocenné, a to z různých důvodů, které uvádí graf 29. Jiné postoje k náhradnímu rodičovství znázorňuje graf 30. 42,9 % pěstounů vnímá náhradní rodičovství jako nerovnocenné. Tito pěstouni však neuvedli, z jakého důvodu jej takto vnímají. Pouze 28,6 % pěstounů uvedlo, že jej takto vnímají, protože dítě přijali v pozdějším věku, bylo to pro ně pozdě. 14,3 %. 14,5 % pěstounů uvedlo, že pociťuje náhradní rodičovství jako nerovnocenné, protože přijaté dítě potřebuje více péče než dítě vlastní. Výsledky uvádí graf 29. Významným zjištěním je, že pro 60 % pěstounů, kteří vnímají své náhradní rodičovství jinak než biologické rodičovství (tj. ani jako rovnocenné, ani jako nerovnocenné), má náhradní rodičovství terapeutický význam ve vztahu k dítěti, tj. služba, pomoc dítěti. 10 % pěstounů s tímto postojem k náhradnímu rodičovství uvedlo, že přijímají existenci biologických rodičů, 10 % pěstounů však vnímá náhradní rodičovství jako náhradu biologické rodiny dítěte. Výsledky znázorňuje graf 30.

Otázkou č. 17 jsme zjišťovali, zda je pro pěstouny významné znát biologickou rodinu dítěte. Pro 47,5 % pěstounů je toto významné. Pro 37,5 % pěstounů to není významné. Pouze 15 % pěstounů neví, zda je to pro ně významné. Znázorňuje graf 31. Nejčastěji pěstouni uvedli, že je to pro ně významné z důvodu lepšího pochopení potřeb a chování dítěte (33,3 %), v 28,6 % chtějí mít informace o původu („kořenech“) dítěte a v 23,8 % chtějí dítěti pomoci v hledání „jeho kořenů“. Významné je i to, že alespoň v 4,8 % je to pro pěstouny významné, protože samo dítě si přeje znát biologickou rodinu. Znázorňuje graf 32.

Otázkou č. 20 jsme zjišťovali, zda si pěstouni připustili skutečnost, že by se dítě, které vychovávají v pěstounské péči, vrátilo zpět do biologické rodiny. Většina pěstounů (55 %) si tuto skutečnost připustila. Avšak nemalá část pěstounů (45 %) si návrat dítěte do biologické rodiny nepřipustila. Znázorňuje graf 33. Pěstouni si návrat dítěte nepřipustili nejčastěji pro obavy z vývoje dítěte v jeho původní rodině (26,3 %). Svými odpověďmi tak pěstouni vyjadřují obavu o další život dítěte v biologické rodině než vlastní zájem. Pěstouni si návrat dítěte

nepřipouští pro spíše vnější okolnosti jako to, že ve 21,1 % dítě nemá zájem o návrat do biologické rodiny, dítě má citovou vazbu k pěstounům (15,8 %), biologická rodina nejeví zájem o dítě (10,5 %), nevhodné aktuální podmínky v biologické rodině (5,3 %) a zdravotní problémy dítěte (5,3 %). Pouze 10,5 % pěstounů uvedlo přímo, že s návratem dítěte „nesouhlasí“, ale neuvedli proč. Znázorňuje graf 34.

Otázkou č. 21 jsme zjišťovali, zda pěstouni vychovávali dítě, které se do své biologické rodiny vrátilo. Tuto skutečnost jsme zjistili pouze u 7,5 % pěstounů, převážná většina pěstounů (92,5 %) se s návratem dítěte do biologické rodiny nesetkala. Znázorňuje graf 35. Většina pěstounů (66,7 %) počítala s návratem dítěte, jelikož biologičtí rodiče jevili o dítě zájem, byli s ním v kontaktu. Nikdo z pěstounů neuvedl, že byl návratem dítěte zaskočen. Znázorňuje graf 36.

Otázkou č. 22 jsme zjišťovali, jak dítě vnímalo návrat do své biologické rodiny. Ve všech případech, kdy se dítě vrátilo do biologické rodiny, vnímalo situaci dobře – těšilo se na návrat k rodičům, prarodičům, sourozencům. Znázorňuje graf 37.

Otázkou č. 23 jsme zjišťovali, zda jsou pěstouni v kontaktu s dítětem a jeho rodinou po návratu do biologické rodiny. Většina pěstounů (66,7 %) není s dítětem v kontaktu, pouze 33,3 % pěstounů udržuje s dítětem kontakt. Znázorňuje graf 38.

Otázkou č. 24 jsme zjišťovali, zda pěstouni vychovávají dítě, u kterého se nyní rozhoduje o návratu do biologické rodiny. Pouze 7,5 % pěstounů vychovává takovéto dítě. Znázorňuje graf 39. Tito pěstouni počítají s návratem dítěte do rodiny, jelikož rodiče jeví o dítě zájem a jsou s ním v kontaktu. Znázorňuje graf 40.

Otázkou č. 25 jsme zjišťovali, jak dítě vnímá návrat do biologické rodiny. Dítě vnímá návrat do rodiny ve většině případů dobře, jelikož pěstouni dítě na návrat připravili (75 %) a pěstouni využili pomoc odborníků, aby návrat proběhl dobře (25 %). Nezjistili jsme, že by dítě mělo z návratu špatné pocity, ale ani pěstouni neuvedli, že by se dítě na návrat do biologické rodiny těšilo. Můžeme se tak domnívat, že dítě se na návrat do rodiny netěší proto, že je např. ještě takového věku či rozumových schopností, že není schopno se k návratu vyjádřit

a nebo mezi dítětem a biologickou rodinou není vytvořena potřebná citová vazba, ale může zatím např. probíhat soudní řízení na návrh některého z členů rodiny na svěření dítěte do jeho výchovy, kdy tato osoba má zájem o dítě pečovat. Znázorňuje graf 41.

Otázkou č. 29 jsme zjišťovali, zda si pěstouni myslí, že kontakty dítěte s biologickou rodinou usnadní jeho adaptaci na případný návrat do rodiny. 50 % pěstounů si myslí, že kontakty dítěte s biologickou rodinou mu usnadní případný návrat do rodiny. 37,5 % pěstounů není tohoto názoru a pouze 12,5 % neví, zda kontakty dítěti usnadní jeho adaptaci. Jako nejčastější důvod uvedli pěstouni, kteří nejsou tohoto názoru, že by návrat znamenal pro dítě trauma (40 %). Další pěstouni uvedli, že neuvažují o návratu dítěte do biologické rodiny a někteří si myslí, že chování rodiče při kontaktu je jiné než v jejich běžném životě. Znázorňuje graf 42, 43.

V závěru dotazníku se mohli pěstouni ještě vyjádřit k dané problematice. Pěstouni se podělili o své zkušenosti s výchovou dítěte v pěstounské péči. Uvedli, že dítě, které vychovávají, je rozhodné, samostatné, v biologické rodině nebylo zvyklé se spoléhat na rodiče a důvěřovat jim. Dítěti se snaží pěstouni vysvětlit, že rodiče neměli podmínky, aby se o něj mohli starat, proto má šanci žít v pěstounské rodině. Další pěstouni vyjádřili svou roli v životě dítěte tím, že mu chtějí poskytnout pozitivní rodinné vzory a fungování rodinného života. Několik pěstounů také uvedlo, že dítě v určitý čas bude chtít poznat své „kořeny“, což považují za zcela přirozené, dítě má znát svůj původ a biologickou rodinu. Pěstouni také vyjádřili pochopení tíživé situace rodičů dítěte, do které se dostali a kontakt dítěte s rodiči považují za žádoucí, pokud rodiče mají dítě rádi. Pěstouni mají za to, že pomoc odborníka alespoň v počátcích kontaktu je vhodná.

5.4 Interpretace výsledků

V této kapitole interpretujeme výsledky zjištěné z vlastního výzkumu a kazuistik, které považujeme za významné a zajímavé.

U pěstounů převažuje altruistická motivace ke svěření dítěte do pěstounské péče, kdy uvedli, že pro ně pěstounská péče znamená zejména dát dítěti lásku, domov, který mu nemůže dát biologická rodina. Převážná část pěstounů se účastní

„vzdělávání“ v náhradní rodinné péči, které je dobrovolné. Svou účastí tak projevují značný zájem o danou problematiku, otázky výchovy a péče o svěřené dítě. Pozitivní je také to, že většina dětí v pěstounské péči má kontakt se svou biologickou rodinou, nejčastěji probíhá osobní kontakt a zájem o první kontakt s dítětem projevila nejvíce biologická rodina. Avšak nejčastějším důvodem, proč kontakty s rodinou neprobíhají je ten, že biologická rodina nejeví o dítě zájem. Nikdo z pěstounů neuvedl, že by kontakty neprobíhaly proto, že by se obávali „ztráty dítěte“ a toho, že by je dítě nemělo rádo. Jen někteří pěstouni vyjádřili obavu z možnosti zásahů biologické rodiny do výchovy dítěte. Biologická rodina má však právo podílet se na výchově dítěte tak, aby to bylo v zájmu dítěte. Významné je to, že podle většiny pěstounů jednoznačně přispějí kontakty dítěte s biologickou rodinou k vytvoření jeho vlastní identity společně s vědomím pravdivých informací o biologické rodině. Většina pěstounů vnímá náhradní rodičovství jako rovnocenné s biologickým rodičovstvím, nerozlišuje je. Lze tedy usoudit, že jej takto mohou vnímat proto, že pěstounskou péči nevnímají jako „náhradu“ za péči biologických rodičů, a proto se cítí být stejně hodnotnými pečovateli, jako by byli jejich biologičtí rodiče, pokud by o dítě mohli pečovat. Avšak z hlediska přijetí identity náhradního rodiče, s čímž souvisí konkrétní motivace pěstounské péče, je žádoucí neztotožňovat náhradní rodičovství s biologickým rodičovstvím, jelikož pěstoun má být osobou, která má přijmout existenci biologických rodičů, neopomíjet možnost návratu dítěte do biologické rodiny a zároveň poskytnout dítěti výchovu a péči po dobu, po kterou je nemůže poskytnout jeho biologická rodina, nikoli je poskytnout s pocitem, že pěstounská péče je již „napořád“. Pěstouni, kteří vnímají náhradní rodičovství jako nerovnocenné s biologickým, jej vnímají takto proto, že dítě přijali v pozdějším věku, bylo to pro ně pozdě. Lze usoudit, že z důvodu vyššího věku dítěte nemohli ovlivnit minulost dítěte svou výchovou, nemohli tak vložit do dítěte již dříve své výchovné vlivy tak, jak by tomu bylo v případě, kdyby jej mohli vychovávat jako své vlastní dítě od narození. Dalším důvodem tohoto postoje je, že mezi nimi a přijatým dítětem jsou vytvořeny odlišné vazby než mezi nimi a jejich vlastními dětmi. Domníváme se, že vytvoření vzájemných vazeb mezi pěstouny a přijatými dětmi závisí na mnoha faktorech, a to na věku, ve kterém dítě bylo přijato,

na osobnosti dítěte i pěstounů, jak jsou schopni navazovat citové vazby, na kvalitě vzájemných vazeb mezi přijatými dětmi a vlastními dětmi pěstounů, na existenci biologické rodiny, která může negativně ovlivňovat výchovu dítěte a tím narušovat vzájemný vztah pěstounů s dítětem apod. Významné je, že pro některé pěstouny má náhradní rodičovství terapeutický význam ve vztahu k dítěti, tj. služba, pomoc dítěti. Lze usoudit, že tito pěstouni chápou náhradní rodičovství a identitu náhradního rodiče z pohledu odborné literatury a praxe správně a to tak, že se neztotožňují s rolí biologického rodiče, náhradní rodičovství vnímají jako rodičovství založené na citových vazbách, tedy jako psychologické rodičovství. Domníváme se, že tento postoj souvisí s motivací pěstounů k přijetí dítěte, která je odlišná od motivace osvojitelů. Někteří pěstouni přijímají existenci biologických rodičů, z čehož lze usoudit, že jsou si vědomi, že dítě biologické rodiče má a tito jsou jeho součástí. Náhradní rodičovství pak nemohou zaměňovat s biologickým rodičovstvím. Avšak část pěstounů vnímá náhradní rodičovství jako „náhradu" biologické rodiny dítěte. Je možné, že tito pěstouni přijali dítě s tím, že biologickou rodinu již nepotřebuje, dítě mohou vychovávat až do jeho dospělosti a opomíjejí tak existenci biologických rodičů. Nebo mohou vnímat náhradní rodičovství jako „náhradu" v pravém slova smyslu. Avšak náhradní rodinná péče neznamená něco méněcenného nebo náhradního v pravém slova smyslu, ale naopak je postavena z psychologického hlediska nad pouhé biologické rodičovství, jelikož je chápána jako péče založená na vzájemných citových vazbách mezi dítětem a pěstounskou rodinou a je založena na uspokojování potřeb dítěte. Pro větší část pěstounů je významné znát biologickou rodinu dítěte, proto, aby lépe pochopili potřeby a chování dítěte, chtějí mít informace o „kořenech" dítěte a dítěti chtějí také pomoci v hledání svých „kořenů". Domníváme se, že tímto pěstouni prokazují svůj zájem k pochopení samotného dítěte, neopomíjejí existenci biologických rodičů v jejich životě, jelikož přijaté dítě má „své vlastní kořeny", které se do něj promítají. Nemalá část pěstounů si nepřipustila návrat dítěte do biologické rodiny. Někteří vyjádřili přímý nesouhlas s návratem dítěte bez uvedení důvodu. Domníváme se, že pěstouni si nepřipustili návrat dítěte do biologické rodiny proto, že dítě má k nim citovou vazbu, mohou se obávat návratu dítěte, protože si nepřipustili, že biologická rodina si může

vytvořit vhodné podmínky. Pouze to, že dítě má k pěstounům citovou vazbu nemusí být důvodem, aby pěstounská péče trvala. Při svěření dítěte zpět do biologické rodiny hraje důležitou roli řada faktorů. Samozřejmě, že je velmi důležité i to, zda si samo dítě přeje návrat do původní rodiny, pokud s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost je schopno se k tomuto vyjádřit. Nikdo z pěstounů však neuvedl, že si návrat nepřipouští např. proto, že o dítě nechtějí přijít, nechtějí jej ztratit, chtějí jej vychovávat napořád. Některé děti, které se vrátily zpět do biologické rodiny, udržují kontakt s pěstouny, což vnímáme jako pozitivní a usuzujeme tímto na dobrou spolupráci a komunikaci mezi pěstouny a biologickou rodinou a současně na vytvoření pevné citové vazby mezi pěstouny a dítětem. Někteří pěstouni si myslí, že kontakty dítěte s biologickou rodinou mu neusnadní adaptaci na případný návrat do rodiny, jelikož mají za to, že chování rodiče při kontaktu s dítětem je jiné než v jejich běžném životě. Domníváme se, že tento důvod může odpovídat realitě, jelikož chování rodičů nemusí být autentické, zvlášť, když se jedná např. o kontakt trvající jen kratší časový úsek a za účasti odborníka. Velmi podstatné pro život dítěte do budoucna v jeho biologické rodině je, zda rodina bude skutečně schopna se o dítě postarat. Avšak právě účast odborníků při kontaktu je žádoucí na počátku kontaktu nebo když byly vazby mezi dítětem a rodinou narušeny. Samozřejmě je nezbytné zvážit individuální situaci každého dítěte, zda je uskutečnění kontaktu v zájmu dítěte.

Z kazuistik jsme zjistili, že kontakty dětí s biologickou rodinou působí na osobnost a chování každého dítěte specifickým způsobem. To, jak dítě kontakt vnímá, závisí na osobnostním založení dítěte, jeho úrovni psychomotorického vývoje, na případných poruchách chování, na osobnostním založení a chování biologických rodičů dítěte, na kvalitě zážitků dítěte z původní rodiny, na kvalitě citové vazby biologických rodičů k dítěti. Tytéž faktory ovlivňují dítě různým způsobem, když se kontakty neuskutečňují. Např. u dvou sourozenců jsme zjistili, že ačkoli byli většinu života v péči matky po rozchodu rodičů, k matce si nevytvořili pevnou citovou vazbu, neměli zájem o kontakt s matkou již při umístění v dětském domově a odmítali se zpět do péče matky vrátit, jelikož péče matky o děti byla zanedbávána jak citově tak materiálně, děti byly nepřiměřeně fyzicky trestány, celkově na období péče matky mají negativní vzpomínky.

Naopak tyto děti po svěření do pěstounské péče projevily zájem o kontakt s otcem, i přesto, že svou otcovskou roli plnil po kratší dobu. Děti však neměly s otcem spojeny nepříjemné zážitky a zkušenosti, což ovlivnilo jejich potřebu s otcem se kontaktovat. Pokud se otec dětem neozýval, starší dítě-dívka, toto snášela špatně, vůči otci pociťovala protichůdné pocity, přála si kontakt s otcem, avšak na druhou stranu otce negovala. Tyto pocity se projevovaly navíc v náročném období puberty a ovlivňovaly negativně kvalitu citové vazby dítěte k pěstounům. Lze usoudit, že velký vliv zde měla citová deprivace v biologické rodině, která ovlivnila negativně schopnost dítěte projevovat i přijímat upřímné pozitivní emoce, důvěřovat pozitivním emocím ze strany druhých.

5.5 Výzkumný závěr

V této kapitole shrnujeme výsledky výzkumného šetření v jednotlivých cílech. Tyto výsledky srovnáváme s názory odborníků v odborné literatuře. Zjistili jsme, že některé názory, postoje a zkušenosti pěstounů vztahující se k výchově dítěte v pěstounské péči a k jeho biologické rodině odrážejí názory uvedené v odborné literatuře. Jedná se zejména o otázku identity dítěte, přijetí náhradního rodičovství, postoje pěstounů k biologickým rodičům dítěte a sdělování informací dítěti o biologické rodině.

Cíl 1 – Zjistit, jak ovlivňují kontakty dítěte s biologickými rodiči (rodinou) jeho osobnost a chování. Z výsledků dotazníkového šetření jsme zjistili, že ve většině případů je u dětí zastoupena v zásadě stejná míra dobrých i špatných pocitů při kontaktu s biologickou rodinou, přičemž mírně převažují špatné pocity. Mezi dobré pocity patří ty, kdy je dítě usměvavé, spokojené, těší se na rodiče nebo na další příbuzné, na dárky. Špatné pocity se projevují tím, že s dítětem je více výchovných problémů (mezi nejčastější patří zhoršený prospěch a krádeže), dítě je neklidné, rozrušené, upíná se na nereálnou představu návratu do biologické rodiny, zažívá pocity nejistoty „kdo jsou skutečně jeho rodiče“, zakouší bolest z odmítnutí, zklamání. Uvedena byla také skutečnost, že dítě má protichůdné pocity při kontaktu (dobré i špatné). Většina pěstounů je názoru, že kontakty nepomáhají ke zdravému vývoji osobnosti dítěte. S otázkou identity

souvisí skutečnost, že dítě má jasnější představu o svých rodičích, chápe, kým je a odkud pochází. Zjistili jsme tedy, že podle většiny pěstounů kontakty přispějí k vytvoření jasnější představy dítěte o biologických rodičích. Také podle většiny pěstounů jsou kontakty důležité k tomu, aby dítě pochopilo kým je a odkud pochází (tj. svůj původ) a vytvořilo si tak vlastní obraz o sobě samém (tj. identitu). Podle většiny pěstounů je pro dítě rovněž důležité, aby vědělo pravdivé informace o své biologické rodině.

Z hlediska psycholožky se jedná o širokou otázku. Jednoznačné však je, že pro dítě je významné, aby vědělo o svých kořenech, ale vše, co se kontaktů týká, záleží na konkrétních okolnostech, zejména na tom, jak bylo dítě na kontakt připraveno, jak si svou rodinu pamatuje, jak pěstouni hovoří o biologických rodičích, jak biologičtí rodiče dokážou dítě zaujmout, získat si jeho přízeň. Dále jsme zjistili, že dle psycholožky dobře ošetřený a skutečně indikovaný kontakt může být pro dítě přínosný. Umožní mu propojit alespoň zčásti jeho „dvoukolejný“ život (aktuální život v pěstounské rodině a život v biologické rodině, ze které pochází), dále vědomí o existenci dvojích rodičů apod. Kontakt poskytuje dítěti zkušenost, že může spokojeně vyrůstat v dobré pěstounské rodině a současně může mít rádo své biologické rodiče, kteří se o ně (obecně řečeno) neumí postarat, ale přesto je mají rádi. Pokud je kontakt pro dítě stresující, je potřeba jej přizpůsobit ve formě a ve frekvenci tak, aby zátěž dítěte byla co nejmenší. Kontakt může být také zcela přerušen a řešení situace dítěte je ponecháno na kompetentních úřadech a soudu.

Cíl 3 – Popsat, jaký postoj zaujímají pěstouni ke kontaktům a biologickým rodičům dítěte. Z výsledků dotazníkového šetření jsme zjistili, že většina pěstounů se domnívá, že jim umožní nebo umožnily kontakty více pochopit původ dítěte. Převažují pěstouni, kteří se domnívají, že jim kontakty pomohou nebo pomohly pochopit více osobnost a potřeby dítěte nad pěstouny, kteří jsou opačného názoru. Jen malá část pěstounů neví, zda jim kontakty v tomto pomohou nebo pomohly. Lze tedy usoudit, že kontakty přispívají pěstounům k tomu, aby pochopili více původ dítě a v nezanedbatelné míře také osobnost a potřeby dítěte.

Většina pěstounů vnímá biologické rodiče převážně neutrálně, pozitivní je však to, že v nezanedbatelné míře je přijímají jako součást života dítěte. Spíše negativní postoj k rodičům dítěte je ojedinělý. Tento postoj zaujímají pěstouni, jelikož se jim nejvíce nelíbí chování rodičů k dítěti v minulosti, dále se jim nelíbí způsob života rodičů, jejich suverénní chování a to, že rodiče pěstouny neinformovali o důležitém rozhodnutí v životě dítěte. Pěstouni přijímají biologické rodiče dítěte jako součást jeho života nejvíce proto, že potřebují znát „kořeny" dítěte a proto, že rodiče dali dítěti život. Dále proto, že je důležité, aby pěstouni přijali biologické rodiče dítěte, aby dítě tak přijalo pěstouny. Dalším důvodem je fakt, že dítě má pozitivní vazbu k biologickým rodičům.

Ze zkušeností psycholožky vyplývá, že většina pěstounů v současné době, na rozdíl od dob dřívějších, po absolvování přípravy k přijetí dítěte, vnímá biologickou rodinu dítěte tak, že ta k dítěti automaticky patří, je přirozenou součástí jeho života, a chápou, že dítě často s rodiči ušlo kus své životní cesty, jsou tedy přirozenou součástí jeho identity.

Úplné znění celého rozhovoru je uvedeno v příloze 4.

Kazuistika č. 1:

Cíl 1 – Zjistit, jak ovlivňují kontakty dítěte s biologickými rodiči (rodinou) jeho osobnost a chování – kontakt se uskutečňuje pouze s otcem. Matka nejeví o děti žádný zájem. Kontakty otce s dětmi negativně neovlivňují osobnost a chování dětí, naopak uspokojují citovou potřebu dětí a jejich přání být s otcem (osobní, písemný, telefonický kontakt). Děti jsou spokojené, reálně přijímají skutečnost, že otec se aktuálně nemůže o děti starat.

Cíl 2 – Zachytit, co se děje s dítětem, když se kontakty neuskutečňují - otec dlouhodobě nereagoval na e-mailový kontakt dětí, zejména Eva toto těžce emocionálně snášela, tyto projevy byly znatelné zejména v období puberty. K otci zaujímala protichůdné emoce (střídavě kladné, záporné).

Cíl 3 – Popsat, jaký postoj zaujímají pěstouni ke kontaktům a biologickým rodičům dítěte – pěstouni respektují přání dětí o kontakty s otcem, respektují existenci biologických rodičů. Pěstouni nikdy nebránili a nebrání kontaktu dětí s otcem, příp. s matkou, pokud by tato projevila o kontakt

zájem a děti si to přály. Postoj pěstounů k otci je pozitivní, pěstouni a otec jsou schopni vzájemné komunikace v zájmu dětí. Jsou schopni se dohodnout na průběhu kontaktů.

Kazuistika č. 2

Cíl 1 – Zjistit, jak ovlivňují kontakty dítěte s biologickými rodiči (rodinou) jeho osobnost a chování – o kontakt se zajímá pouze matka, otec nejeví zájem. Matka projevovala zájem nejprve telefonický, poté písemný i osobní, který se dvakrát uskutečnil. Při telefonickém kontaktu matka nedodržovala dobu telefonátů, což zvyšovalo neklid, nesoustředěnost u staršího dítěte, které trpí poruchami chování a pozornosti, zhoršovalo se také koktání u dítěte. K tomuto vedly také nevhodné citové projevy matky vůči dětem v telefonátech i dopisech, děti citově vydírala, matka vulgárně mluvila o pěstounech. U staršího dítěte docházelo ke zhoršení pomočování v důsledku jednání matky. U staršího dítěte byla patrná větší citová vazba k matce než u mladšího dítěte, avšak starší dítě mělo vůči matce rozporuplné pocity, kdy vůči ní cítilo křivdu, že je opustila. U matky byly děti na krátkodobý pobyt o prázdninách, neměly z něj dobré zážitky, k matce již na návštěvu nechtěly.

Cíl 2 – Zachytit, co se děje s dítětem, když se kontakty neuskutečňují – pokud se dříve delší dobu kontakt s matkou neuskutečňoval, starší dítě jevilo zájem o osobní kontakt s matkou, zhoršilo se u něj pomočování, koktání, objevily se drobné krádeže, nesoustředěnost ve škole, vzpurnost. Od pobytu dětí u matky se na ni neptají, nevzpomínají ji, nemají o další pobyt u matky zájem. Děti si jsou vědomy, že mají matku a otce, na otce také nevzpomínají. Poslední kontakt matky s dětmi byl písemný. Pevnou citovou vazbu mají vytvořenu k pěstounům.

Cíl 3 – Popsat, jaký postoj zaujímají pěstouni ke kontaktům a biologickým rodičům dítěte – pěstouni nebrání kontaktu biologické rodiny s dětmi. V současné době ponechávají zájem o kontakt na dětech, děti dle svého rozhodnutí mohou matce zaslat dopis. O osobní či jiný kontakt s matkou zatím zájem nejeví. Pěstouni respektují skutečnost, že matka se může kdykoli zajímat o své děti.

Kazuistika č. 3:

Cíl 1 – Zjistit, jak ovlivňují kontakty dítěte s biologickými rodiči (rodinou) jeho osobnost a chování – jedná se pouze o občasný písemný nebo telefonický kontakt matky, babičky s dítětem. Dítě tento kontakt snáší dobře, matka a babička negativně nezasahují do výchovy dítěte. Kontakty negativně neovlivňují jeho osobnost a chování.

Cíl 2 – Zachytit, co se děje s dítětem, když se kontakty neuskutečňují – dítě snáší situaci dobře, jelikož nepociťuje nedostatek z neuskutečněných kontaktů. Je si vědomo, že má matku, babičku, ale za „svou" skutečnou rodinu považuje pěstounskou rodinu, ke které má vytvořen pevný citový vztah. Dítě se na matku, babičku neptá, neprojevuje zájem o osobní kontakt.

Cíl 3 – Popsat, jaký postoj zaujímají pěstouni ke kontaktům a biologickým rodičům dítěte – pěstouni nebrání kontaktu biologické rodiny s dítětem, avšak biologická rodina nemá zatím zájem o osobní kontakt. Pěstouni respektují skutečnost, že matka a babička projevují písemný nebo telefonický zájem o dítě, iniciativu v osobním kontaktu ponechávají na biologické rodině.

Kazuistika č. 4

Cíl 1 – Zjistit, jak ovlivňují kontakty dítěte s biologickými rodiči (rodinou) jeho osobnost a chování – dítě má úzkou citovou vazbu k matce. Pokud probíhaly osobní kontakty, dítě se na ně těšilo, probíhaly dobře, za účasti odborníka. Matka negativně nezasahovala do výchovy dítěte, pouze zpočátku časté telefonické kontakty narušovaly denní režim dětí, jelikož matka telefonovala několikrát denně. Po domluvě s pěstouny dodržovala domluvenou dobu telefonátů.

Cíl 2 – Zachytit, co se děje s dítětem, když se kontakty neuskutečňují – pokud se osobní kontakt s matkou delší dobu neuskutečňoval, kdy se matka bez omluvy nedostavila ke kontaktu, dítě pociťovalo citové odloučení od matky, přálo si ji vidět. Osobní kontakty dítěte se dlouhodobě neuskutečňují, dítě je pouze v občasném telefonickém kontaktu s matkou nebo babičkou. Dítě na matku vzpomíná, přeje si být v osobním kontaktu s matkou, kterou si však idealizuje, matčin nezájem o osobní nebo telefonický kontakt omlouvá, uvádí různé

neopodstatněné důvody, pro které matka dítě nenavštíví nebo nezatelefonuje, nepřipouští si nezájem matky.

Cíl 3 – Popsat, jaký postoj zaujímají pěstouni ke kontaktům a biologickým rodičům dítěte – pěstouni nebrání kontaktům dítěte s matkou nebo babičkou, pokud projeví zájem. Pěstouni měli dříve negativní postoj k matce, hovořili o ní negativně.

V souvislosti s otázkou **vytvoření identity dítěte v pěstounské péči** jsme zjistili, že podle většiny pěstounů přispějí kontakty dítěte s biologickými rodiči, resp. rodinou k vytvoření jasnější představy dítěte o biologických rodičích. Kontakty jsou podle většiny pěstounů důležité také pro to, aby dítě pochopilo svůj původ a vytvořilo si tak vlastní identitu. Dítě má také vědět **pravdivé informace o biologické rodině.** Zjistili jsme, že je více pěstounů, pro které je významné znát biologickou rodinu dítěte než těch, pro které to významné není. Za významné to považují proto, aby lépe pochopili potřeby a chování dítěte, měli informace o původu („kořenech“) dítěte a chtějí dítěti pomoci v hledání „jeho kořenů“. Neopomíjejí tak existenci biologických rodičů v jejich životě, jelikož přijaté dítě má „své vlastní kořeny“, které se do něj promítají.

Vytvoření zdravé identity dítěte závisí také na tom, jak pěstouni vnímají své náhradní rodičovství a jak přijímají biologické rodiče (rodinu) dítěte. Zjistili jsme, že ne většina, ale nezanedbatelná část pěstounů přijímá biologické rodiče jako součást života dítěte, a to proto, že dítě potřebuje znát „kořeny“ a je současně důležité, aby pěstouni přijali biologické rodiče dítěte k tomu, aby dítě přijalo pěstouny. Důležitost přijetí biologických rodičů ze strany náhradních rodičů zdůrazňuje Klimeš tím, že náhradní rodiče si mají být vědomi toho, že s dítětem přijímají jeho minulost a do znační míry i biologické rodiče. Zejména pěstouni musí být připraveni na kontakt s biologickými rodiči. Rovněž psycholožka Poradny pro náhradní rodinnou péči v rozhovoru uvedla, že většina pěstounů vnímá biologickou rodinu tak, že k dítěti automaticky patří a je přirozenou součástí jeho života a jeho identity. V souvislosti **s přijetím náhradního rodičovství** (vytvoření identity náhradních rodičů) jsme zjistili, že většina pěstounů vnímá náhradní rodičovství jako rovnocenné s biologickým

rodičovstvím, nerozlišuje je. Někteří jej vnímají jako náhradu biologického rodičovství. Kovařík a kolektiv však poukazují na to, že náhradní rodičovství je jiné než biologické rodičovství, ale není méně hodnotné. Rovněž Matějček vysvětluje, že náhradní není něco méněcenného, a proto by se náhradní rodiče neměli bát přijmout toto rodičovství, hovoří tak o psychologickém rodičovství, kdy dítě vnímá za své rodiče ty, kteří se k němu jako rodiče chovají. Zjistili jsme také, že někteří pěstouni vnímají náhradní rodičovství jako terapii ve vztahu k dítěti (tj. služba, pomoc dítěti). O postoji pěstounů k náhradnímu rodičovství se zmiňuje také psycholožka Poradny pro náhradní rodinnou péči v rozhovoru, která uvedla, že někteří pěstouni vnímají pěstounství jako náhradu biologického rodičovství. Zkušenější pěstouni jej vnímají ve smyslu léčivého či terapeutického rodičovství, kdy pěstoun má být terapeutem, který má „léčit" následky traumat, které dítě prožilo v biologické rodině. Pro dítě je důležité, aby si vytvořilo bezpečnou citovou vazbu k pěstounům, současně je však důležité, aby chápali, že návrat dítěte do biologické rodiny je možný, pokud tato bude mít kvalitní podmínky k výchově dítěte. Jsou však i pěstouni, kteří mají tendenci si dítě „přivlastňovat", mají problém akceptovat existenci biologických rodičů a to, že dítě má k nim stále citovou vazbu, pěstounství vnímají jako záležitost dlouhodobou s výchovou dítěte do jeho zletilosti.

Z kazuistiky č. 4 jsme zjistili, že dítě si matku idealizuje, omlouvá ji, když matka o dítě nejeví zájem, netelefonuje mu ani jej nenavštíví. Na idealizaci biologických rodičů dítětem poukazuje také Klimeš. Dále jsme zjistili, že pěstouni negativně hovořili o biologické matce dítěte, přesto, že dítě má k matce úzkou citovou vazbu a touží po kontaktu s ní. Na nevhodnost tohoto jednání pěstounů poukazuje opět Klimeš, kdy vysvětluje, že pro **zdravou identitu dítěte** je důležité, aby náhradní rodiče biologické rodiče neočerňovali, nesoupeřili s nimi, před dítětem je nekritizovali, ale naopak vedli dítě k úctě k biologickým i náhradním rodičům, jelikož dítě si vytváří obraz biologických rodičů podle toho, jaký obraz mají o biologických rodičích sami pěstouni. Rovněž Matějček zdůrazňuje, že dítě má vědět pravdu o svých biologických rodičích a informace o nich by měly být jen ty dobré.

ZÁVĚR

Problematika náhradní rodinné péče je stále aktuálním společenským tématem, jelikož společenské problémy se negativně odrážejí také na fungování rodiny. V naší společnosti je však stále více kladen důraz na to, aby rodina byla schopna řešit krizové situace sama bez pomoci státu, která by měla přijít až po vyčerpání všech zdrojů, jež rodina má k dispozici. Tato situace se týká také náhradní rodinné péče, která je jedním ze systémů pomoci rodinám s dětmi. Jde o situace, kdy biologická rodina nezvládá svými silami řešit krizové situace a vyžaduje pomoc státu, společnosti. Stát pak usiluje v rámci systému náhradní rodinné péče o to, aby dítě mohlo vyrůstat v prostředí rodiny, byť i náhradní.

V diplomové práci jsme se zaměřili na problematiku dítěte vychovávaného v pěstounské péči, přičemž v popředí zájmu bylo vyzdvihnout význam biologické rodiny v životě dítěte včetně práva dítěte na kontakt s biologickou rodinou. Zaměřili jsme se zejména na poskytnutí informací o realizaci kontaktů dítěte s biologickou rodinou, zdůraznili nároky kladené na osobnostní předpoklady pěstounů při výchově dítěte, v přijetí identity náhradního rodiče, v budování identity dítěte a přijetí jeho biologické rodiny jako jeho součásti.

Výzkumným šetřením se nám podařilo zjistit, **jaký vliv mají kontakty dítěte s jeho biologickou rodinou na jeho vývoj.** Konkrétně, jak kontakty ovlivňují osobnost a chování dítěte, co se děje s dítětem, když se kontakty neuskutečňují a jaký postoj zaujímají pěstouni ke kontaktům a biologickým rodičům dítěte.

Domníváme se, že diplomová práce poskytla ucelený přehled o problematice výchovy dítěte v pěstounské péči ve vztahu k jeho biologické rodině. Promítla hlavní teoretické poznatky odborníků do výsledků výzkumného šetření.

Tato práce může svým obsahem přispět k získání ucelených informací o náhradní rodinné péči, zejména o problematice výchovy dítěte v pěstounské péči a jeho kontaktů s biologickou rodinou, a to jak zájemcům o tuto problematiku obecně, tak zejména těm, kteří uvažují nebo se již rozhodli k přijetí biologicky cizího dítěte do své rodiny. Domníváme se, že zejména výsledky výzkumného šetření mohou být velmi přínosné nejen pro zájemce o pěstounskou péči, ale také

pro již stávající pěstouny, kteří tak získají informace o zkušenostech a názorech ostatních pěstounů týkající se výchovy dítěte, postojů k biologickým rodičům, realizaci kontaktů dítěte s biologickou rodinou, tzv. „vzdělávání“ pěstounů atd. Výsledky výzkumného šetření zcela jistě mohou také posloužit odborníkům na problematiku náhradní rodinné péče, jelikož poskytují zpětnou vazbu stávajících pěstounů k realizaci kontaktů s biologickou rodinou a jejich postojů k biologické rodině dítěte.

SEZNAM ODBORNÉ LITERATURY A ZDROJŮ

ARCHEROVÁ, C. Dítě v náhradní rodinné péči. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. 119 s. ISBN 80-7178-578-4.

BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M. Sanace rodiny. 1. vyd. Praha : Portál, 2008. 151 s. ISBN 978-80-7367-392-5.

GABRIEL, Z., NOVÁK, T. Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči. 1. vyd. Praha : Grada, 2008. 144 s. ISBN 978-80-247-1788-3.

HARTL, P., HARTLOVÁ, A. Psychologický slovník. Praha : Portál, 2000, 776 s. ISBN 80-7178-303-X.

HELUS, Z. Vyznat se v dětech. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 206 s.

CHRÁSKA, M. Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu. 1. vyd. Praha : Grada, 2007. 272 s. ISBN 978-80-247-1369-4.

KOLUCHOVÁ, J. Psychický vývoj dětí v pěstounské péči. 1. vyd. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí, 1992. 139 s. ISBN 80-85529-01-7.

KOVAŘÍK, J. a kol. Náhradní rodinná péče v praxi. 1. vyd. Praha : Portál, 2004. 167 s. ISBN 80-7178-957-7.

MATĚJČEK, Z. Co, kdy a jak ve výchově dětí. 3. vyd. Praha : Portál, 2000. 143 s. ISBN 80-7178-494-X.

MATĚJČEK, Z. a kol. Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. 1. vyd. Praha : Portál, 1999. 184 s. ISBN 80-7178-304-8.

MATĚJČEK, Z. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. 1. vyd. Praha : Portál, 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6.

MATOUŠEK, O. Slovník sociální práce. 1. vyd. Praha : Portál, 2003. 287 s. ISBN 80-7178-549-0.

MLČÁK, Z. Vybrané kapitoly z psychologie manželství a rodiny. 1. vyd. Ostrava : FF OU, 1996. 150 s. ISBN 80-7042-452-4.

RADVANOVÁ, S., KOLUCHOVÁ, J., DUNOVSKÝ, J. Výchova dětí v náhradní rodinné péči. 1. vyd. Praha : SPN, 1979. 127 s.

ROTREKLOVÁ, E., HOFROVÁ, V., ŠTĚRBOVÁ, D. Aktuální otázky náhradní rodinné péče. Brno : Triada, 2008. 79 s. ISBN 978-80-254-3541-0.

SOBOTKOVÁ I. Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost. 1. vyd. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2003. 142 s. ISBN 80-86552-62-4.

SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. 173 s. ISBN 80-7178-559-8.

ŠKOVIERA, A. Dilemata náhradní výchovy. 1. vyd. Praha : Portál, 2007. 144 s. ISBN 978-80-7367-318-5.

ŠOLCOVÁ, I. Vývoj resilience v dětství a dospělosti. 1. vyd. Praha : Grada, 2009. 104 s. ISBN 978-80-247-2947-3.

BUBLEOVÁ, V. a kol. Pěstouni mají právo na služby. Praha : Rozum a Cit, 2007. 241 s.

KLIMEŠ, J. Budování identity dítěte. Praha : Rozum a Cit. 2008. 48 s.

Sociální práce. č. 2. Brno : Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2003. 191 s. ISSN 1213-624.

zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

zákon č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte

Metodické doporučení MPSV č. 2/2009 k vyhodnocování situace dětí v obtížné sociální situaci

Metodické doporučení MPSV č. 4/2009 k přechodu dítěte do náhradní rodiny

Metodické doporučení MPSV č. 6/2009 k pěstounské péči na přechodnou dobu

Metodické doporučení MPSV č. 7/2009 k odbornému posuzování žadatelů o zprostředkování náhradní rodinné péče

Metodické doporučení MPSV č. 8/2009 k postupu a cílům psychologického vyšetření žadatelů o osvojení nebo pěstounskou péči

Metodické doporučení MPSV č. 9/2009 k sociální práci s ohroženou rodinou

http://www.cepp.cz/poradna_ostrava.php
http://www.cepp.cz/poradna_ostrava_podrobneji_o_sluzbach.php

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 Praktická doporučení: Jak budovat identitu dítěte

Příloha č. 2 Dotazník

Příloha č. 3 Ostatní grafy

Příloha č. 4 Záznam z rozhovoru s psycholožkou

Příloha č. 5 Kazuistiky

Příloha č. 6 Seznam zařízení poskytující odbornou pomoc a sociální služby v náhradní rodinné péči v Moravskoslezském kraji

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Romana Závodská
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Dagmar Pitnerová, PhD.
Rok obhajoby:	2011

Název práce:	Dítě v pěstounské péči a jeho biologická rodina v Moravskoslezském kraji
Název v angličtině:	Child in foster care and his biological family in the Moravian Silesian Region
Anotace práce:	Popis problematiky ohroženého dítěte a ochrany dítěte ze strany státu, zdůraznění práva dítěte vyrůstat v rodině, biologické nebo náhradní. Uvedení příčin umístění dítěte do ústavní výchovy a náhradní rodinné péče. Charakteristika osvojení a pěstounské péče. Vyzdvihnutí práva dítěte na vzájemný kontakt s biologickými rodiči. Zaměření na vývoj a výchovu dítěte svěřeného do pěstounské péče. Popis procesu zprostředkování náhradní rodinné péče, odborného posouzení, přípravy žadatelů k přijetí dítěte do rodiny, motivace žadatelů. Zdůraznění významu rodiny v životě dítěte. Zaměření na kontakty dítěte s biologickou rodinou, na problematiku identity náhradních rodičů, náročné role pěstounů v budování zdravé identity přijatého dítěte a v přijetí existence biologických rodičů v životě dítěte. Poskytnutí informací o odborných službách a pomoci v problematice náhradní rodinné péče v Moravskoslezském kraji. Výzkumným šetřením bylo zjištěno, jaký vliv mají kontakty dítěte s jeho biologickou rodinou na jeho vývoj - jak kontakty ovlivňují osobnost a chování dítěte, co se děje s dítětem, když se kontakty neuskutečňují a jaký postoj zaujímají pěstouni ke kontaktům a biologickým rodičům dítěte.
Klíčová slova:	dítě v ohrožení, právo dítěte na rodinu, náhradní rodinná péče, pěstounská péče, biologická rodina, vývoj a výchova dítěte v pěstounské péči, zprostředkování náhradní rodinné péče, kontakty dítěte s biologickou rodinou, identita náhradních rodičů, identita dítěte v náhradní rodinné péči, přijetí biologické rodiny, odborné služby

Anotace v angličtině:	Description of the issue of child protection and child from the state, stressing the rights of children growing up in the family, biological or substitute. Putting the causes of placement in institutional care and foster care. Characteristics of adoption and foster care. Elevating the child's right to cross-contact with biological parents. Focusing on the development and upbringing of the child entrusted in foster care. Description of the mediation process of substitute family care, vocational assessment, preparation of applicants to take the child to the family, the motivation of applicants. Highlighting the importance of family in the child's life. Focus on the child's contact with the biological family, issues of identity foster parents, foster parents demanding roles in building a healthy identity adopted child and the adoption of the existence of biological parents in a child's life. Providing information on professional services and assistance in the issues of foster care in the Moravian Silesian Region. Research survey found what impact the child's contact with his biological family in its development - how contacts affect the child's personality and behavior, what happens to the child when the contacts are being made and what attitude to foster contacts and the child's biological parents.
Klíčová slova v angličtině:	child at risk, child's right to a family, substitute family care, foster care, biological family, the upbringing of the child in foster care, procurement of substitute family care, contacts with the child's biological family, foster parents identity, identity of the child in foster care, adoption of the biological family, professional Services
Přílohy vázané v práci:	Příloha č. 1 Praktická doporučení: Jak budovat identitu dítěte Příloha č. 2 Dotazník Příloha č. 3 Ostatní grafy Příloha č. 4 Záznam z rozhovoru s psycholožkou Příloha č. 5 Kazuistiky Příloha č. 6 Seznam zařízení poskytující odbornou pomoc a sociální služby v náhradní rodinné péči v Moravskoslezském kraji
Rozsah práce:	117 812 znaků bez mezer, 81 stran
Jazyk práce:	český